

Aleg 735

Sprawozdanie

Wydziału krajowego z czynności odnoszących się do podniesienia mleczarstwa.

Wysoki Sejmie!

Ostatnie sprawozdanie Wydziału krajowego w sprawach mleczarskich nie przyszło pod obrady Wys. Sejmu w ciągu ubiegłej sesji. Jednakże na posiedzeniu w dniu 31. stycznia 1910 załatwił Wysoki Sejm przy zamknięciu obrad nad budżetem na r. 1910 wnioski kończące rzeczony sprawozdanie uchwalając powiększenie etatu o posadę drugiego instruktora-adjunkta z płacą 2400 kor. rocznie i lustratora spółek mleczarskich z płacą 2200 koron, tudzież dodatkiem aktywalnym w kwocie 800 kor. rocznie.

Z roku ubiegłego pozostała do załatwienia uchwała Wys. Sejmu (z dnia 20. października 1908), której niewykonanie usprawiedliwiono w poprzednim sprawozdaniu zmianami osobowymi na stanowisko referenta spraw mleczarskich w Biurze mleczarskiem. Uchwała ta brzmiała:

„Poleca się Wydziałowi krajowemu, aby przeprowadził rokowania z c. k. Rządem o znaczne podwyższenie dotacyi państwowej na cele podniesienia mleczarstwa i aby po zasięgnięciu opinii rzeczoznawców przedłożył na najbliższej sesji wnioski, zmierzające do intensywniejszego poparcia przemysłu mleczarskiego. — Wnioski te winny uwzględniać także konieczną potrzebę podjęcia usilnych starań celem podniesienia kultury pastwisk gminnych“.

O wykonaniu powyższych uchwał a zarazem o czynnościach odnoszących się do całej działalności w kierunku podniesienia przemysłu mleczarskiego, składamy niniejsze sprawozdanie, które obejmuje okres czasu od 1. lipca 1909 roku do 1. lipca 1910 roku.

Sprawozdanie niniejsze dzieli się na trzy części t. j. 1) o szkole mleczarskiej w Rzeszowie; 2) o krajowym biurze mleczarskiem; 3) o innych czynnościach na polu podniesienia mleczarstwa.

I. Szkoła mleczarska w Rzeszowie.

Szkoła mleczarska wykazuje stały choć powolny rozwój. Najwięcej może dodatkiem objawem, jaki na wstępie zarejestrować należy, jest fakt, że szkoła rozporządza coraz lepszym materiałem w uczniach, i że absolwenci kursów mle-

czarskich, w przeważnej ilości po opuszczeniu szkoły w przemyśle mleczarskim dalej pracują, a jedynie nie wielka ich ilość przechodzi do innych zawodów.

Objaw ten uzasadniający ponad wszelką wątpliwość potrzebę tej szkoły, wkłada równocześnie obowiązek starania się o szybszy jej rozwój, tudzież o taką organizację, aby większa ilość uczniów z usług szkoły korzystać mogła. Ten ostatni wzgląd jest obecnie tem ważniejszy, że przy szybszym rozwoju przemysłu mleczarskiego odczuwać się już teraz daje brak odpowiednio wyszkolonych mleczarzy. Wydział krajowy, uznając w zasadzie potrzebę zarówno wydatniejszego wspomżenia finansowego szkoły jak i reorganizacji kursów, sprawę kształcenia personelu mleczarnianego postawił na porządku dziennym zwołanej ankiety, z której zdajemy sprawę na innem miejscu niniejszego sprawozdania.

Zarówno opinia całego szeregu rzeczoznawców, którzy uczestniczyli w obradach ankiety jak i badania własne przekonały, że dla odpowiedniego obecnym potrzebom wykształcenia mleczarzy i serkarzy koniecznym jest:

1) Powiększenie zakresu nauki teoretycznej, przedewszystkiem w kierunku chowu bydła mlecznego i trzody chlewnej, odgrywającej ważną rolę w przemyśle mleczarskim przez rentowne zużytkowanie odpadków.

2) Wobec wzmagającego się ruchu w kierunku tworzenia mleczarni miejskich dla zaopatrzania miast w dobre produkta nabiałowe koniecznym jest rozszerzenie produkcji mleczarni szkolnej i wprowadzenie na razie na małą skalę racjonalnie zorganizowanego handlu mlekiem i jego przetworami, aby szkoła mogła kształcić praktycznie także pracowników dla mleczarni o typie miejskim.

3) Zreorganizować w ten sposób plan nauki, aby rocznie mogły się odbywać dwa kursa maślarskie zamiast obecnego jednego i w ten sposób umożliwić szkole wykształcenie większej ilości techników mleczarskich.

Co do pierwszego i drugiego punktu powyższych zasad okazuje się potrzebnem powiększenie personelu nauczycielskiego szkoły a także i jej środków naukowych.

W tym celu przedkłada Wydział krajowy wnioski co do utworzenia nowej posady nauczyciela-chemika i posady instruktora do robót praktycznych a także do wykładu hodowli bydła i trzody chlewnej potrzeba będzie powołać jednego z nauczycieli szkoły rolniczej w Miłocinie. Wobec zmniejszenia w ten sposób ilości godzin wykładowych kierownika, może on zamiast dotychczasowego osobnego docenta objąć naukę obsługi kotłów parowych, posiada bowiem w tym względzie potrzebne studia.

Nadto w rubryce środków naukowych wstawiono jako nadzwyczajną dotację 1800 koron na sprawienie mikroskopu i uzupełnienie urządzenia pracowni do badań chemicznych i bakteryologicznych.

Zarówno sale naukowe jak mleczarnia i serownia szkolna, okazują się za szczupłe, na co już poprzednio sejmowa komisja gospodarstwa krajowego zwróciła uwagę. Wydział krajowy nie spuszcza z oka tej sprawy, ze względu jednak na ogólny stan finansów krajowych w tym roku nie przychodzi jeszcze z odpowiednimi wnioskami.

Dla umożliwienia szkole kształcenia większej — jak dotąd — ilości pracowników mleczarskich, zamierza Wydział krajowy, w myśl wniosków przyjętych na ankiecie mleczarskiej utworzyć w szkole dwa kursa maślarskie sześciomiesięczne, przyczem jednak na kursa te przyjmowani będą kandydaci, którzy wykażą się rzeczywiście dostatecznym przygotowaniem ogólnem umożliwiającem im w całej pełni korzystanie z nauki tudzież — i to przedewszystkiem — dostateczną praktyką mleczarską. W tym celu jest w toku zorganizowanie odpowiedniej i kontrolowanej przez kraj. biuro mleczarskie praktyki dla kandydatów zgłaszających się na kurs. Praktyka taka umożliwi przedewszystkiem dokładne poznanie wartości kandydatów i ich odpowiedni dobór, powtóre pozwoli bez szkody dla rozmiarów nauki skrócić kursa, obecnie bowiem szkoła traci dużo czasu nad wyrównaniem materiału wykazującego bardzo nierówne przygotowanie elementarne. — Braki te zaś będą mogły być uzupełnione podczas praktyki przez odpowiednie organizo-

wanie nauki domowej opartej tu i ówdzie o miejscową szkołę ludową. Zorganizowanie racjonalnej i pod kontrolą pozostającej praktyki jest o tyle posunięte na przód, że już najbliższy kurs maślarski będzie mógł prawdopodobnie odbyć się według nowego planu.

Mleczarnia szkolna wykazała w r. 1909 pewne zmniejszenie się ogólnej ilości mleka dostarczonego do przeróbki. O ile bowiem w roku 1908 otrzymała mleczarnia mleka (po przeliczeniu także śmietany dostarczonej przez filie na mleko) 1.046.695 litrów, to w roku sprawozdawczym ilość tę przyjąć można na 804.850 litrów (482.686 litrów mleka pełnego i 53.694 litr. śmietany).

Wyjaśnienie tego faktu podano obszerniej w sprawozdaniu Dyrekcyi szkoły. Tu tylko stwierdzić należy, że zmniejszenie się ilości mleka dostarczonego nie było połączone z uszczerbkiem dla praktyki uczniów, na rok następny zaś przewidziane jest zwiększenie się dostawy. Obecnie dostawcami szkoły są wyłącznie spółki mleczarskie pozostające pod patronatem Wydziału krajowego a mianowicie: Zaczernie, Trzciana, Krasne, Trzebowniko, Zgłobień i Kraczkowa.

Rezultat finansowy ruchu mleczarni był pomyślny, bowiem zamknięcie rachunków mleczarni za rok 1909 wykazało czysty zysk w kwocie 1.501 kor.* przy czem także zaznaczyć należy, że ceny wypłacane dostawcom mleka i śmietany były dość wysokie.

W okresie sprawozdawczym odbyły się dwa kursa dziesięciomiesięczne: Pierwszy z nich rozpoczął się 15. listopada 1908 i trwał do 16. września 1909 r. poczem zaraz rozpoczęto następny kurs, który ukończono egzaminem w dniu 8. lipca b. r. W ciągu obu tych kursów kształcono zarówno maślarzy jak i serkarzy, tych ostatnich w ten sposób, że o ile stwierdzono u któregoś z uczniów zdolności i odpowiednie zamiłowanie przeznaczano go głównie do pracy w serowni, uzupełniając przytem teoretyczne wiadomości przez dodatkowy wykład serowarstwa.

W ten sposób wykształcono podczas pierwszego 10-miesięcznego kursu dwu serkarzy: Marcina Mączkę i Michała Suchara, z których pierwszy otrzymał stypendyum celem odbycia sześciomiesięcznej praktyki w lepszych serowniach krajowych.

Na razie jednak z powodu małego zapotrzebowania — kształcenie znaczniejszej ilości serkarzy okazuje się zbytecznem.

W okresie sprawozdawczym powiększone zostało grono nauczycielskie szkoły przez obsadzenie posady nauczyciela pomocniczego a zarazem buchaltera. Posadę tę, na podstawie ogłoszonego konkursu, nadano p. Emilianowi Kuchytowi. posiadającemu ukończone seminaryum nauczycielskie, kurs abiturystencki akademii handlowej we Wiedniu, tudzież praktykę pedagogiczną. — Korzystając z tej nowej siły — zreformowano rachunkowość mleczarni szkolnej, która dzięki temu stała się więcej przejrzystą i umożliwiającą dokładniejszą kontrolę. P. Kuchyt prócz prowadzenia buchalteryi szkoły i mleczarni wspólnie z kierownikiem, uczy przedmiotów elementarnych i rachunkowości.

Bliższe szczegóły o sprawach mleczarni i szkoły, frekwencyi i postępkach Al. I. uczniów podaje załączone jako alegat I. sprawozdanie Dyrekcyi szkoły.

II. Biuro mleczarskie.

Rok sprawozdawczy był pierwszym, w którym działalność biura mleczarskiego obejmowała cały dział spraw mleczarskich załatwianych dotąd przez biuro mleczarskie i biuro Patronatu spółek oszczędności i pożyczek.

*) Różnica z zamknięciem rachunkowem funduszków krajowych polega na tem, że tam zaliczono do strat wypłaty za nabiał z grudnia 1908 r. jak również i wydatki na maszyny. Strata ta nie jest stratą we właściwym znaczeniu, przedstawia jedynie niedobór funduszu obrotowego szkoły.

Mianowicie — jak zaznaczono już krótko w poprzednim sprawozdaniu — przychyłając się do wniosku biura Patronatu Spółek oszczędności i pożyczek wydzielił Wydział krajowy uchwałą z dnia 30. kwietnia 1909 roku dział spółek mleczarskich z Patronatu — który czynności te sprawował od roku 1904 — a natomiast porucił dalsze wykonywanie opieki nad spółkami, łącznie z przeprowadzaniem czynności rewizyjnych w myśl ust. 3. § 14. ustawy państwowej dnia 10. czerwca 1903 r. Nr. 133 dz. p. p. Biuru mleczarskiemu.

W wykonywaniu czynności rewizyjnych — wobec braku na razie własnego lustratora — posługiwało się Biuro mleczarskie pomocą lustratorów biura Patronatu i dopiero począwszy od 1. lutego 1910 r. czynności te wykonywać zaczęło własnym funkcyonaryuszem.

Skład biura mleczarskiego w okresie sprawozdawczym był następujący :

1) *Dr. Tadeusz Ryłski* pełnił prowizorycznie obowiązki krajowego instruktora mleczarstwa, następnie dekretem z dnia 3. czerwca 1910 mianowany został definitywnie krajowym instruktorem. Do czynności jego należało ogólne kierownictwo biura mleczarskiego, referat kraj. szkoły mleczarskiej w Rzeszowie, wogóle załatwienia przydzielonych mu spraw odnoszących się do przemysłu mleczarskiego, i odbywanie podróży w sprawach urzędowych.

W czasie od 1. lipca 1909 r. do 30. czerwca 1910 r. odbył dr. Ryłski ogółem 40 podróży w 88. dniach (w czym 18 lustracji mleczarni i kraj. szkoły mleczarskiej, 19 zebrań informacyjnych, posiedzeń i t. p.; 2 w sprawie ocen masła). Nadto na polecenia Wydziału krajowego wyjeżdżał do Berna morawskiego i Pragi celem zapoznania się z organizacją tamtejszych spółkowych mleczarni założonych dla aprowizacji miast w mleko.

Dr. Ryłski brał udział w posiedzeniach sekcji mleczarskiej przy Komitecie galicyjskiego Towarzystwa gospodarskiego, Komisji rolniczej Towarzystwa Kółek rolniczych, Wydziału Towarzystwa mleczarskiego wreszcie centralnego austriackiego Komitetu mleczarskiego we Wiedniu — co umożliwiło mu utrzymanie potrzebnego kontaktu i łączności postępowania z instytucjami mleczarstwem się zajmującymi.

2) *Inż. Wacław Nowakowski*, jako instruktor-adjunkt mleczarstwa, zajęty był głównie wypracowaniami planów i kosztorysów spółkowych mleczarni. Odbył 38 podróży w 70 dniach głównie w sprawach budowy, montażu i uruchomienia mleczarni.

3) *Jan Licznarski* - jako drugi instruktor-adjunkt mleczarstwa, prócz zajęć w biurze, przeprowadzał techniczne lustracje serowarni i mleczarni (spółki mleczarskie w zachodniej części kraju). P. Licznarski przeniesiony został uchwałą Wydziału krajowego z dnia 14. I. 1910 z Rzeszowa, gdzie dotąd pełnił obowiązki instruktora serkarsza. Ogółem odbył 17 podróży w 69 dniach, z czego 32 dni przypada na podróże w sprawach serkarskich.

4) *Tadeusz Świszczowski* — pomocnik instruktora, przeprowadzał lustracje techniczne w spółkach i mleczarniach prywatnych. Ogółem wykonał 47 lustracji w 98 dniach.

5) *Wincenty Badura* — pomocnik instruktora, pracował w biurze, pozbawiony odbył 47 lustracji w 57 dniach. Głównie uczestniczył w zebraniach informacyjnych i założycielskich spółek mleczarskich.

6) *Zygmunt Giegużyński*, mianowany uchwałą Wydziału krajowego z dnia 30. I. 1910 lustratorem biura mleczarskiego, przeprowadzał lustracje administracyjne, w szczególności zaś zamknięcia rachunkowe za rok 1909 niemal wszystkich spółek mleczarskich. Odbył 37 lustracji, które zajęły 60 dni.

7) *Wanda Zeitleben* — dyetaryuszka, załatwiała korespondencję biura.

Pozatem — jak powyżej wspomniano — posługiwało się biuro pomocą lustratorów biura Patronatu Spółek oszczędności i pożyczek, a mianowicie :

Walenty Drozdowicz — starszy lustrator Biura Patronatu, przeprowadził 10 lustracji administracyjnych.

Józef Ciembronicwicz — lustrator Biura Patronatu — 69 lustracyi administracyjnych w 108 dniach.

Ogółem zatem wykonano w sprawozdawczym dwunastomiesięcznym okresie czasu 305 lustracyi w 570 dniach — przyczem nie wzięto w rachubę kilkakrotnych lustracyi przeprowadzonych na miejscu we Lwowie: w Rudeckiej mleczarni związkowej i Związku mleczarskim.

W biurze załatwiono pisemnie 2543 spraw, w czem liczb Wydziału krajowego 340. Wysłano pism bezpośrednio 2297.

Etat personalu biura na rok 1910, przyjęty na posiedzeniu Sejmu z dnia 31. stycznia 1910 r. wynosił sześć osób razem z siłą pomocniczą biurową. Z wyroku jednak poprzedniego wynika, że ogólna ilość funkcyjaryuszów czynnych w biurze mleczarskiem od 1. lutego 1910 r. wynosiła siedm przez prowizoryczne przeniesienie ze szkoły mleczarskiej w Rzeszowie Jana Licznarskiego, którego zamianowano drugim instruktorem adjunktem. Dodanie pomocy biuru mleczarskiemu w osobie J. Licznarskiego, okazało się potrzebnem wobec zwiększonej działalności biura w kierunku podniesienia przemysłu serowarskiego, z drugiej zaś z powodu konieczności przeprowadzania częstszych lustracyi technicznych w spółkach mleczarskich, których ilość w roku sprawozdawczym znacznie się wzmogła. Ponieważ nadal żywy ruch zarówno w kierunku tworzenia nowych spółek mleczarskich i mleczarni prywatnych, poddających się pod kontrolę biura, stale trwa, a prócz tego rozpoczęto tworzenie nowych większych centr produkcji jako t. zw. centralnych mleczarni spółkowych, które będą wymagały częstej i dokładnej kontroli technicznej, przeto okazuje się nieodzowna potrzeba ustalenia obecnego, dotąd prowizorycznego, stanu rzeczy, przez utworzenie jeszcze jednej niestałej posady równorzędnej z instruktorem-adjunktem, t. j. o płacy w wysokości 3.000 koron.

Przez utworzenie tej nowej posady i powierzenie jej J. Licznarskiemu po zostanie niezajętą posada instruktora z płacą 2.400 koron rocznie, która powierzoną być powinna jednemu z obecnych pomocników instruktora również prowizorycznie dotąd pełniącemu swoje obowiązki. Nadto wskazanem jest z powodu niejasności wywołanej obecną intytulacją zmienić tytuł urzędowy kraj. instruktora mleczarstwa na: kierownik biura; instruktorów-adjunktów na instruktorów.

Z powodu zwiększenia się dość znacznego ilości spółek mleczarskich, a także funkcyjaryuszów obowiązanych do przeprowadzania lustracyi już w roku obecnym z konieczności przekroczonym być musiał ryczałt na kosztą podróży urzędowych. Pragnąc uniknąć przekroczenia na rok następny wstawia Wydział krajowy na podstawie dotychczasowych wynikłości w preliminarz budżetu kwotę 10.000 koron — zatem o 4.000 koron wyższą jak w roku ubiegłym. Takie zwiększenie kosztów podróży lustracyjnych uzasadnia się następującym rachunkiem, w obecnym roku wykonano 305 lustracyi, ponieważ zaś koszt jednej lustracyi wynosi około 28 kor., zatem obecny koszt wyniesie w przybliżeniu 8.500 koron: przyjąwszy zaś zwiększenie się lustracyi tylko o $60 \times 28 = 1680$ kor., czyli razem wyniesie z góra 10.000 koron.

Z powyższych także przyczyn należy zwiększyć kwotę przeznaczoną na ogólne kosztą biura. Kwota ta od czasu jeszcze, gdy biuro niewykonywało patronatu nad spółkami mleczarskimi, wynosiła 1.000 koron. Obecnie zaś z pozycyi tej pokrywane być muszą znaczniejsze kosztą portoryów, niektóre materiały piśmienne, druki, który to wydatek ponosiło poprzednio Biuro Patronatu Sp. O. i P. Nieodzowną więc okazuje się potrzeba podniesienia tej kwoty z 1.000 do 1.500 koron.

III. Inne sprawy mleczarskie.

O czynnościach odnoszących się do spółek mleczarskich, nad któremi Patronat z ramienia Wydziału krajowego wykonuje biuro mleczarskie począwszy od 1. sierpnia 1909 roku, zamieszcza biuro szczegółowe sprawozdanie w roczniku Spółek oszczędności i pożyczek jakoteż innych Spółek rolniczych w Galicyi za rok 1909.

W sprawozdaniu tem zamieszczono zamknięcia rachunkowe spółek tudzież szczegółowy wykaz produkcji. Obecnie więc ograniczamy się tylko do więcej ogólnych uwag.

Poniżej zamieszczona tabelka uzmysławia rozwój spółek mleczarskich w okresie czasu 1901—1909 :

Rok	Ilość spółek czynnych pod patronatem Wydz. krajow	Ilość stacyi śmietankow.	Ilość członków	Ilość dostarczonego mleka	Uzyskano masła	Spienienie śmietanki z 1 litra mleka netto	Wartość bilansowa	
							budynków kor.	urządzenia maszyn. kor.
1904	2	3	552	967.768	37.468	7.05	50,873.72	20,005.30
1905	4	6	1189	1,945.155	76.618	8.80	52,993.55	22,154.57
1906	11	16	2415	3,419.386	143.797	9.10	81,618.52	27,355.31
1907	18	22	3728	5,105.180	188.977	9.39	107,678.26	52,529.02
1908	22	38	5535	6,413.369	240.187	8.98	155,203.24	53,794.72
1909	30	55	7329	7,208.128	260.625	8.34	280,643.88	96,215.60

W powyższem zestawieniu za rok 1909 uwzględniono tylko te spółki mleczarskie, które albo przez cały rok, albo przynajmniej przez znaczną część roku były w ruchu. Nie uwzględniono natomiast tych, które jakkolwiek jeszcze wciągu roku 1909 zostały uruchomione, ale nie były obowiązane do składania zamknięcia rachunkowego. Takich spółek było wówczas 6. Po koniec czerwca b. r. spółek uruchomionych jest razem 46, nadto 8 spółek posiada definitywne przyjęcie do Patronatu lub też przyrzeczenie przyjęcia i znajduje się obecnie w stanie przygotowywania się do rozpoczęcia ruchu.

Z tych wszystkich 54 mleczarni znajduje się w zachodniej części kraju (w okręgu działania krakowskiego Towarzystwa rolniczego) 29, zaś na wschodzie 25 spółek. Wewnętrzny językiem urzędowym jest w 37 spółkach język polski, zaś w 17 język ruski.

Tabelka powyżej zamieszczona wykazuje za rok 1908 i 1909 obniżenie się ceny uzyskiwanej netto przy spienieniu śmietanki z jednego litra mleka. Ten niepomysłny objaw jednak wywołany jest przeważnie zmniejszeniem się ilości mleka przerabianej w przecięciu przez jedną mleczarnię z powodu kłeski braku paszy, niepomysłnych warunków klimatycznych, które wpłynęły fatalnie na stan zdrowotny bydła i przyczyniły się do zmniejszenia ogólnego stanu bydła w kraju.

Natomiast jako dodatni objaw należy podnieść, że idea assocjacji mleczarskich poczyna powoli przyjmować się w okolicach czysto górskich, gdzie znajdują spółki mleczarskie najwłaściwszy dla siebie grunt i gdzie rzeczywiście z czasem przyczynić się mogą znacznie do podniesienia dobrobytu ludności przez zwrócenie gospodarstw głównie w kierunku produkcji pasz i chowu bydła mlecznego. Takich spółek w miejscowościach górskich założono w roku sprawozdawczym cztery.

Subwencya rządowa na sprawianie głównych maszyn mleczarskich dla spółek wynosiła w roku 1909 — 40.000 koron, i taką samą kwotę przyznało c. k. ministerstwo rolnictwa na rok 1910, mimo że Wydział krajowy — motywując znacznie zwiększonym zapotrzebowaniem — domagał się wydatniejszej subwencji na rok bieżący.

Z kwoty uzyskanej subwencyonowano w czasie od 1. lipca 1909 do 30. czerwca 1910 w postaci maszyn mleczarskich 37 spółek i Związek mleczarski za kwotę 58.917.01 koron. Z kwoty tej prócz urządzenia chłodni dla Związku pokryto kompletne urządzenie maszynowe 16 spółek, nadto 21 spółkom udzielono wirówek dla tworzących się filij śmietankowych.

Sprawę organizacji zbytu produktów nabiałowych można uważać za pomyślnie rozwiązana. „Związek mleczarski we Lwowie“, jako stowarzyszenie zarejestrowane z ograniczoną poręką a pozostający pod Patronatem Wydziału krajowego, wykazuje stały i pomyślny rozwój, umożliwiając spółkom mleczarskim i mleczarniom prywatnym korzystną sprzedaż masła.

Związek rozpoczął czynności swoje w czerwcu roku 1909. W pierwszych miesiącach istnienia zarówno ilość członków, producentów jak i ilość masła sprzedanego przez Związek była skromną wobec tego głównie, że mleczarnie związane były przeważnie bezpośrednio zawartymi kontraktami rocznymi. Z końcem czerwca b. r. ilość członków producentów wzrosła do 34, w czym spółek mleczarskich 26 zaś innych mleczarni 8.

Rozwój Związku najlepiej unaocznia poniżej zamieszczone zestawienie podające ilość miesięczną kilogramów masła sprzedanego, a także cenę przeciętnie za 1 kg. wypłaconą mleczarniom (cena rozumie się loco mleczarnia z opakowaniem jednak bez kosztów transportu, który pokrył Związek):

Rok	M i e s i a c	Ilość sprzedanego masła kg.	Cena za 1 kg. loco mleczarnia
1909	Czerwiec	958	2.43
	Lipiec	2482	2.40
	Sierpień	2343	2.38
	Wrzesień	1797	2.70
	Październik	1585	2.70
	Listopad	1988	3.00
	Grudzień	2008	3.00
Razem — przeciętnie		13.163	2.575
1910	Styczeń	3.690	3.01
	Luty	3.872	3.02
	Marzec	4.594	3.02
	Kwiecień	7.126	2.86
	Maj	15.289	2.74
	Czerwiec	26.994	2.49
Razem — przeciętnie		61,567.71	2.70

Cena przeciętna (roczna) 2.68 za 1 kg masła wypłacona loco mleczarnia jest dość wysoką n. p. w stosunku do 2.48, jaką w przecięciu rocznym uzyskiwały spółki mleczarskie w r. 1908, jakkolwiek i ten rok co do cen targowych płaconych przez konsumentów nie był gorszym.

Jest rzeczą zrozumiałą, że Związek w początkach swojego istnienia przechodzić musiał cięższe chwile spowodowane z jednej strony brakiem masła i wysokimi w stosunku do produkcji kosztami administracyjnymi a także i tem, że trudno było początkowo o personal urzędniczy fachowo wykształcony.

Obecnie wydaje się, że trudności to zostały przewyciężone, tak że Związek przy obecnym obrocie swoim prócz dość dobrych cen wypłacanych producentom był w stanie już pokryć straty zeszłoroczne, a także zaczął uzyskiwać pewną nadwyżkę pozwalającą mu na pokrywanie — na razie częściowe — swoich kosztów administracyjnych. Jest zatem uzasadniona nadzieja, że w niedługim czasie instytucja ta stanąć będzie mogła o własnych siłach.

Na razie jednak — zwłaszcza w początkach egzystencji Związku konieczną była pomoc z funduszy publicznych, która też rzeczywiście była wydatną. W ciągu roku 1909 udzielił Wydział krajowy Związkowi na koszty urządzenia i administracji subwencję z funduszy krajowych w kwocie 5.500 koron, prócz tego poparł prośbę stowarzyszenia wystosowaną do c. k. Ministerstwa rolnictwa, które też udzieliło zasiłku w kwocie 4.000 koron. Nadto Galic. Towarzystwo Gospodarskie we Lwowie przyznało jednorazowo koron 1.000.

Na rok 1910 udzielił Wydział krajowy subwencji w kwocie 6.000 koron, tudzież c. k. Ministerstwo rolnictwa w kwocie 8000 koron. Nadto przyznał Wydział krajowy Związkowi urządzenie do produkcji chłodu w wartości około 13.000 kor., którego używać będzie Związek wspólnie z Rudecką mleczarnią Związkową we Lwowie i uzyska w ten sposób magazyn oziębiony dla przechowywania masła w porze ciepłej.

Dzięki pomocy krakowskiego Towarzystwa rolniczego otrzymał prócz tego Związek bezpłatnie do użytku część chłodni wojskowej oddanej temuż Towarzystwu przez c. k. Ministerstwo wojny — co umożliwiło przyspieszenie otwarcia filialnego magazynu masła przeznaczonego dla Krakowa i na eksport. Filia ta otwartą została w czerwcu b. r.

W dziale przemysłu serowarskiego jest do zanotowania również pewien postęp. Staraniom biura udało się przeprowadzić pewne zrzeszenie serkarzy w celu porozumiewania się w sprawach ich fachu dotyczących. W tym celu utworzono w łonie galic. Towarzystwa mleczarskiego osobną sekcję serkarzy, dla której regulamin biuro wypracowało. Na życzenie sekcji wysłał Wydział krajowy instruktora-serkarza Jana Licznarskiego do Wiednia celem zapoznania się z racjonalnem przechowywaniem serów na składzie u kupców. Zebrane spostrzeżenia służyć mają do opracowania broszury p. t. „O przechowywaniu serów w handlu“. Racionalne przechowywanie serów w handlach wpłynąć może na zwiększenie się ich konsumpcji, bowiem uzasadnionem jest mniemanie producentów, że łatwe psucie się serów u handlarzy, którzy nie umieją ich pielęgnować, jest główną przyczyną małego stosunkowo popytu.

Nadto, po uzyskaniu zasiłku ze strony Wydziału krajowego, odbył instruktor-serkarz J. Licznarski 6 tygodniową podróż do Holandyi celem zapoznania się z wyrobem serów Gouda i Edamskich. Wyrób tych ostatnich wprowadzono w kraj. szkole mleczarskiej w Rzeszowie ze znacznem powodzeniem, a także wyrób tego gatunku serów poczyną się powoli przyjmować w prywatnych serowniach. Sery te, zarówno jak pokrewne im litewskie, są co do jakości mleka niewybredne, posiadają krótki okres dojrzewania, wyrób ich nie wymaga większej umiejętności, przytem są pokupne i rentowne, wobec czego dążeniem biura jest, aby fabrykację tego gatunku serów — dotąd u nas nie wyrabianego — wprowadzono w niektórych serowniach na stałe.

Prócz tego zajmowało się biuro sprawą wyrobu bryndzy i w tym celu dwukrotnie przez dłuższy czas studyował tę sprawę na miejscu instruktor-serkarz częściowo wspólnie z dr. Ryłskim.

Dzięki współdziałaniu czynników miejscowych, a także pomocy finansowej Galic. Towarzystwa Gospodarskiego we Lwowie, zakupiono główne przybory dla postępowo urządzonej bryndzarni, które służyć mają do demonstracji na miejscu. Pracę całą rozpoczęto przede wszystkim od poprawy wyrobu samego bundzu na połoninach, okazało się bowiem, że wyrób ten a także umiejętność samych „watahów“ spełniających obowiązki serkarzy, dużo pozostawiają do życzenia.

Pouczenia te odbywały się w roku bieżącym na kilku połoninach należących do wsi Dzembroni (nad Żabiem) i polegały głównie na obznajomieniu watahów z przygotowaniem i użyciem odpowiedniej i czystej podpuszczki, unormowaniem czasu skrzepnięcia masy serowej, tudzież obróbką jej w kotle. Bryndza racjonalnie wyrobiona została zakupiona i po przeprowadzeniu pewnych doświadczeń nad dalszą jej fermentacją, sprzedaną będzie za pośrednictwem Związku mleczarskiego, który na zorganizowanie handlu bryndzą, uzyskał na wniosek biura od Gal. Towarzystwa gospodarskiego subwencję w kwocie 1000 koron.

Jest nadzieja, że w ciągu obecnej zimy przyjdzie do zorganizowania pierwszej spółki bryndzarskiej w Zembroni koło Żabiego.

Wykonując uchwałę Wysokiego Sejmu z dn. 20. października 1909 zwołał Wydział krajowy do Lwowa na dzień 20. grudnia tegoż roku, ankietę złożoną z reprezentantów wszystkich krajowych towarzystw rolniczych, tudzież szereg osób prywatnych jako rzeczoznawców.

Protokół z obrad ankiety tej zamieszczamy osobno, jako alegat II.

Obfity materiał pozostawiony przez ankietę jest obecnie rozpatrywany a niektóre z jej wskazówek zostały już w całości lub częściowo wprowadzone w czyn. Przystudowanie jednak i zastosowania w praktyce całego materiału wymaga dłuższego czasu.

Odnośnie do sprawy organizacji akcji mleczarskiej, to jakkolwiek Towarzystwa rolnicze nie mogły się czuć krępowane opinią ankiety, z uznaniem podnieść należy, że zwłaszcza działalność swoją hodowlaną propagandę w sprawie racjonalnej uprawy pasz, poprawy łąk i pastwisk, skierowały obecnie częściowo w okolice gdzie istnieją mleczarnie, a także rozpoczęły, w gminach gdzie znajdują się spółki mleczarskie, studia mające wskazać, jaką drogą podniesienie produkcji mleka iść powinno.

Niezależnie od tego Gal. Towarzystwo gospodarskie we Lwowie, rozpoczęło przez fachowego instruktora urządzać kursa dojenia krów w siedzibach spółek mleczarskich.

Wielką doniosłość dla postępu przemysłu mleczarskiego ma sprawa centralnych mleczarni współdzielczych, poruszona na ankiecie przez posła Dr. Fr. Stefczyka. W uznaniu ważności sprawy przydzielił ją Wydział krajowy kraj. komisji rolniczej, która na posiedzeniu w dniu 21. marca 1910 wszystkie powyższe wnioski aprobowała za zmianą jednak punktu 6 który w uchwale komisji brzmi:

„Dla pokrycia kosztów budowy centralnych mleczarni ustanowiony będzie osobny fundusz krajowy w następujący sposób:

a) z kwoty 1,428.933 K 56 gr. przeznaczonej na poparcie chowu bydła która w myśl ustawy z dn. 30. grudnia 1908 D. p. p. nr. 222 ma corocznie, przez dziewięć (od r. 1908—1918) wpływać ze skarbu Państwa — wyłączoną zostanie co roku kwota 150.000 K na udotowanie funduszu i urządzenia centralnych mleczarni;

b) nadto upoważniony będzie Wydział krajowy do zasilania funduszu budowy centralnych mleczarni pożyczkami bankowymi aż do łącznej wysokości 500.000 K zaciąganych w miarę potrzeby za poręką kraju,

Na oprocentowanie i umorzenie tych pożyczek wstawiać się będzie corocznie do preliminarza wydatków budżetu krajowego odpowiednie kwoty a do dochodów budżetu krajowego spodziewane dochody z czynszów i innych źródeł.

c) wreszcie dla udzielenia pomocy przy zakładaniu spółek filialnych, tudzież samoistnych małych spółek mleczarskich, wydzieloną zostanie z krajowego funduszu dla popierania przemysłu rolniczego kwota 200.000 koron z przeznaczeniem jej wyłącznie na celu przemysłu mleczarskiego.

W tym celu wpływać ma do tego funduszu połowa rat spłacanych na rachunek pożyczek zaciągniętych z krajowego funduszu dla przemysłu rolniczego aż do chwili gdy z tych wpływów zbiera się suma 200.000 koron⁴.

Mimo braku funduszy na cel zakładania centralnych spółek mleczarskich kraj. biuro mleczarskie rozpoczęło akcję przygotowawczą. W toku jest sprawa utworzenia centralnej mleczarni miejskiej w Krakowie przyczem spodziewane jest wydatne poparcie ze strony funduszy miejskich, nadto założenia spółek centralnych w Stanisławowie, Dębicy i Mielcu.

Sprawą przygotowania, odpowiedniego do obecnych wymogów, personelu mleczarnianego, w szczególności zaś projektem reorganizacji kursów maślarskich w kraj. szkole mleczarskiej w Rzeszowie zajęło się biuro mleczarskie.

Rzecz ta jednak napotkała na pewne trudności w wyszukaniu odpowiednich stałych miejsc praktyki dla uczniów — wobec czego obowiązkowa i kontrolowana przez biuro praktyka kandydatów na kurs mleczarski będzie mogła zostać wprowadzona dopiero w roku obecnym, lub najbliższym, tak jednak, aby kurs maślarski następny mógł wyłącznie składać się z uczniów którzy praktykę odbyli.

Tyle na razie z uchwał ankiety w ciągu jednego półrocza udało się w czyn wprowadzić.

Wydział krajowy — jak już wyżej wspomniano — zwracał się do c. k. Ministerstwa rolnictwa o znaczne podwyższenie dotacyi państwowej w szczególności na cele spółek mleczarskich. Żądaniu temu narazie c. k. Ministerstwo odmówiło ze względów budżetowych, zaznaczyło jednak, że suma traktatowa którą kraj na podniesienie chowu bydła ma otrzymać, w pewnej części użyta być może na cele przemysłu mleczarskiego. Wobec tego uzyskanie na razie potrzebnych funduszy dla intensywniejszego poparcia przemysłu mleczarskiego możliwe byłoby — prócz kwoty traktatowej — jedynie z zasobów własnych.

Ponieważ jednak kwota traktatowa przypadająca krajowi na podniesienie chowu bydła nie wpłynęła dotąd, zaś posiłkowanie się w znaczniejszej mierze funduszami własnymi, z powodu finansowych trudności w jakich się kraj obecnie znajduje jest niewskazane, przeto pod tym względem Wydział krajowy nie przedkłada żadnych dalej idących wniosków.

Ocen masła urządzanych przez biuro mleczarskie, odbyło się w okresie sprawozdawczym, dwie.

Ocena IX. z rzędu odbyła się we Lwowie, następna zaś (X) w Krakowie.

Klasyfikacja masła wypadła następująco:

Mleczarni uczestniczyło	Ocena IX (jesienna)	Ocena X. (zimowa)
	52	35
Przyznano stopień: wyborowa	2 (3·8%)	—
b. dobra	28 (53·8%)	10 (28·5%)
dobra	18 (34·6%)	21 (60·0%)
wadliwa	1 (1·4%)	4 (11·5%)
zła	3 (5·7%)	—

Obie Oceny połączone były, jak zazwyczaj, zjazdem właścicieli i kierowników mleczarni, ocena zaś ostatnią także z Walnem Zgromadzeniem Towarzystwa mleczarskiego. Na zjazdach tych, prócz sprawozdania z wyniku ocen składanego przez kraj instruktora mleczarstwa, wygłoszono następujące referaty:

We Lwowie M. Bielikowicz: „Sprawa zaopatrzenia miast w nabiał zdrowy i dobry“.

W. Badura: „O ubezpieczeniu bydła“.

W Krakowie: H. Smoliński: „Rozwój mleczarstwa w Królestwie Polskiem“.

Zjazd lwowski zaszczycony został obecnością PP. Sekretarza ministerjalnego v. Krippa i Inspektora mleczarstwa Charouska jako delegatów c. k. Ministerstwa rolnictwa.

Krajowy instruktor mleczarstwa Dr. Ryłski, podobnie jak w latach poprzednich redagował „Gazetę mleczarską“ gdzie zarówno on, jak i inni pracownicy biura zamieścili szereg artykułów fachowych.

Na podstawie powyższego sprawozdania Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

I. Sejm przyjmuje niniejsze sprawozdanie do wiadomości.

II. Sejm powiększa etat nauczycieli krajowej szkoły mleczarskiej w Rzeszowie przez utworzenie:

a) jednej nowej posady nauczyciela fachowego-chemika z płacą 2800 kor., dodatkiem aktywalnym 240 kor. i dodatkiem na mieszkanie 600 kor. tudzież prawem do pięciu dodatków pięcioletnich z których dwa pierwsze po 300 kor., trzy następne po 400 kor. rocznie;

b) posady instruktora-maślarza z wynagrodzeniem 1200 kor. rocznie.

Nauczyciel fachowy jest urzędnikiem krajowym z prawami i obowiązkami określonymi ustawą służby krajowej i statutem emerytalnym uchwalonym przez Sejm krajowy w dniu 21. stycznia 1889 r.

Sejm powiększa ilość personelu biura mleczarskiego, o jedną nietatową posadę instruktora z płacą 3000 kor. rocznie.

Skład biura mleczarskiego będzie zatem odtąd następujący:

- a) kierownik biura;
- b) dwóch instruktorów;
- c) lustrator;
- d) instruktor-adjunkt;
- e) praktykant.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Marszałek krajowy:

Badeni w. r.

Sprawozdawca:

Dr. Tadeusz Pilat w. r.

Członek Wydziału krajowego.

Sprawozdanie

Dyrekcji Kraj. Szkoły mleczarskiej w Rzeszowie za czas od 1. listopada 1908 do 31 października 1909.

Celem Zakładu w myśl statutu organizacyjnego jest teoretyczne i praktyczne wyszkolenie pracowników dla mleczarń ręcznych i motorowych, jakoteż i dla serkarń.

Prócz zwyczajnych kursów mleczarskich i serkarskich przewiduje statut możliwość urządzenia nadzwyczajnych kursów zazwyczaj 4 do 6 tygodniowych. W okresie sprawozdawczym nie urządzano tych kursów, z powodu różnych robót adaptacyjnych w mleczarni.

Nauka w szkole jest podzielona zasadniczo na dwie części; a mianowicie:

I. Nauki ogólno-kształcące: a) religia, b) język polski, c) rachunki.

II. Nauki zawodowe; a) mleczarstwo, b) rachunkowość mleczarska c) obsługa maszyn i kotłów parowych, d) zasady hodowli bydła i nierogacizny. Poza tem zajęcia praktyczne obejmują: pracę w mleczarni i serowni szkolnej, b) ćwiczenia w pracowni chemicznej, c) ćwiczenia w montowaniu maszyn i przyrządów mleczarskich, d) ćwiczenia w stolarstwie.

Dotychczasowy statut rozróżnia w szkole dwa kursa zawodowe a mianowicie:

a) *Kurs niższy* trwający cztery miesiące z planem nauki o szerszym zakresie z wyłączeniem serowarstwa tudzież obsługi kotłów parowych.

b) *Kurs wyższy* trwający ośm miesięcy z planem odpowiednio rozszerzonym. Równolegle biegnący kurs serowarski ma trwać rok cały. Już poprzednio zauważono, że dotychczasowy czas i plan nauki należy odpowiednio zmienić i dlatego zaniechano na razie urządzenia 2 kursów przewidzianych statutem, a urządzono jeden 10-cio miesięczny kurs maślarski i 12-to miesięczny kurs serowarski.

Grono nauczycielskie.

Skład grona był następujący:

Józef Mokrzyński, inżynier, p. o kierownika Zakładu, a zarazem nauczyciel fachowy, udzielał mleczarstwa, rachunkowości mleczarskiej, kalkulacji kupieckiej, chemii i fizyki, budowy maszyn mleczarskich, prowadził ćwiczenia w laboratorjum chemicznem. Prócz nauki teoretycznej kierował robotami w mleczarni, jakoteż prowadził część administracyjną i handlową całego Zakładu.

Jan Licznarski, instruktor-serkarz, prowadził roboty w serowni, jakoteż udzielał, wiadomości teoretycznych z serowarstwa (przez 5 tygodni) uczniom zajętym przeważnie w serowni szkolnej. Z polecenia Wydziału krajowego odbył p. Licznarski 5 tygodniową wycieczkę naukową w Holandyi, gdzie dopełniał wiadomości z zakresu wyrobów serów holenderskich celem udoskonalenia techniki wyrobów serów w tutejszem Zakładzie.

Teodor Wyszomierski, instruktor-mleczarz, zajęty był w maślarni szkolnej, prócz tego pełnił obowiązki także dozorca uczniów poza zajęciami praktycznymi. Prócz tego w ciągu b. r. sprawozdawczego udzielił Wydział krajowy p. Wyszomierskiemu zasiłku celem zaznajomienia się z ruchem w kilku mleczarniach czeskich, jakoteż celem uzupełnienia swoich wiadomości z zakresu mechaniki praktycznej w fabryce maszyn firmy „Jilek i Lewinsky“ w Pradze, jakoteż „Jurany i Wolfrum“ we Wiedniu. P. Wyszomierski prowadził z uczniami ćwiczenia w montowaniu maszyn mleczarskich.

Franciszek Stein, nauczyciel z Rzeszowa, jako nauczyciel dochodzący, udzielał języka polskiego, tudzież pomagał prowizorycznie w niektórych czynnościach kancelaryjnych Zakładu.

Julian Woiński, nauczyciel z Rzeszowa, jako nauczyciel dochodzący, udzielał rachunków elementarnych.

Feliks Kramer, starszy inżynier kolei państw. zastępca naczelnika ogrzewalni kolejowej w Rzeszowie, uczył, jako docent, obsługi kotłów i maszyn parowych.

Prócz powyższych, egzaminowany maszynista *Jan Głowik* kierował zajęciami uczniów przy obsłudze kotłów i maszyny parowej, zaś koncesyonowany majster stolarski *Antoni Druszkiewicz* dochodzący, uczył praktycznej stolarki.

Nauka.

Poniżej podany plan nauki objaśnia w jakim zakresie odnośne przedmioty wykładane były:

Religia. Nauki religii nie udzielano z powodu trudności znalezienia odpowiedniego docenta. Aby temu brakowi choć w części zaradzić uczestniczą uczniowie podzieleni na partje w nabożeństwie i nauce każdej niedzieli i święta.

b) *Język polski* obejmował wolne dyktanda, stylistyką kupiecką, ćwiczenia w celu wyrabiania wprawy stylistycznej w sprawach obchodzących przedewszystkiem mleczarstwo — nadto wypełnianie listów przewozowych, kolejowych i pocztowych, wnoszenie reklamacji pocztowych i kolejowych. Prócz tego podano uczniom krótki rys geografii uwzględniając przedewszystkiem Galicyę, inne kraje austriackie i kraje sąsiednie te, które nas pod względem handlowo-mleczarskim najbardziej obchodzą.

c) *Rachunki elementarne*. Ponieważ zdarza się dość często, że uczniowie w rachunkach okazują znaczne braki, przeto przedmiot ten rozpoczyna się od czterech działań, zwracając główną uwagę na ułamki. Prócz tego podano uczniom sposoby obliczania rozmaitych powierzchni jakoteż i najprostszych brył umiarkowanych. Na podstawie wykładów zadawano uczniom wypracowania piśmienne.

d) *Rachunkowość* mleczarska obejmowała wstępne pojęcie mleczarni prywatnej, zbiorowej, ciche spółki, spółki zarejestrowane oparte na ustawie z r. 1873. Zakładanie spółek mleczarskich (mleczarni, maślarni, filii śmietankowych, zbiornic mleka, serkarni), zadania Biura mleczarskiego, Towarzystw rolniczych, Towarzystwa mleczarskiego, Kółek rolniczych, wobec przemysłu mleczarskiego, kalkulacja mleczarska. Prowadzenie ksiąg technicznych i handlowych metodą pojedynczą i podwójną. Szkontrum książek. Przygotowanie ksiąg do zamknięcia rachunków, bilans mleczarni. Przedkładanie rachunków władzom skarbowym, podatki i ubezpieczenia, przeznaczenie czystych zysków lub też pokrycie strat. Pozyce bilansowe przenośne z roku bilansowego na rok następny.

e) *Mleczarstwo*. Skład mleka, jego własności fizykalne, wpływ rasy i indywidualności, paszy i okresu mleczości (laktacyjnego) jakoteż różnych innych na skład mleka. Krótki rys bakterjologii mleczarskiej. Dojenie: zwyczajne sposoby dojenia, metoda szwajcarska, Hegelunda, maszyny do dojenia. Obchodzenie się z mlekiem po wydojeniu, przechowywanie mleka. cedzenie, przesączanie (filtrowanie). Chłodzenie mleka. Spotrzebowanie wody do chłodzenia, lodu, soli. Przewóz mleka. Przeróbka mleka czy sprzedaż bezpośrednia. Pasteuryzowanie mleka, głębokie chłodzenie, lodziarki, chłodzenie systemem Cassego i t. p. Wyjaławianie (sterylizacja) mleka Mleko dla niemowląt. Kondensowane mleko. Kalkulacja różnych sposobów przeróbki. Maszyny i przyrządy potrzebne dla poszczególnych sposobów przeróbki. Oddzielanie śmietany, sposobem podstoju i za pomocą wirówki. Przygotowanie śmietany do wyrobu masła, pasteuryzowanie, chłodzenie, zakwaszanie mlekiem chudem, maślanką, czystymi kulturami. Wyrób masła z śmietany słodkiej odpowiednio skwaszonej i metodą Lecler'a Wyrób i wykończanie masła wyjmowanie z masielnicy, płukanie, wygniatanie, solenie, ważenie, formowanie, pakowanie i wysyłka. Wydatek masła, sposoby obliczania zapomocą wzorów empirycznych i odczytywania z gotowych tabel. Wady masła sposoby uniknięcia ich Organizacja ocen masła i jego klasyfikacja. Handel masłem. Znaczenie i organizacja Związku mleczarskiego. Użytkowanie mleka chudego i maślanki. Wyrób twarogu, Wyrób kefiru, cukru mlekowego, kazeiny, mleka kondensowanego, mleka w proszku. Praktyczne znaczenie tych przetworów.

f) *Serowarstwo*. Potrzebne zalety mleka przeznaczonego do wyrobu serów wady mleka, znaczenie prób fermentacyjnych, katalazy i reduktazy dla serowarstwa. Drobnoustroje użyteczne i szkodliwe w serowarstwie. Podpuszczka, przygotowanie podpuszczki naturalnej, ekstrakt podpuszczkowy, podpuszczka w proszku. Obliczanie mo y podpuszczki. Zarys ogólnej techniki serowarskiej. Szczegółowy wyrób serów praktykowany w tutejszym Zakładzie, solenie i pielęgnowanie tychże. Handel serami.

g) *Budowa maszyn mleczarskich*. Zasady budowy ważniejszych typów wirówek mleczarskich. Podgrzewanie mleka, ilość obrotów bąka. % odwirowanej śmietany. Związek między % tłuszczu w mleku pełnym, chudem i % oddzielonej śmietany. Regulowanie tężości śmietany. Ważniejsze wady i przeszkody w ruchu wirówek. Opis maszyn i przyrządów mleczarskich używanych w mleczarniach miejskich.

Opis urządzenia mleczarni miejskiej i sklepów mleczarskich.

Opis maszyn i przyrządów używanych w maślarni. Urządzenie maślarni. Chłodnie, lodownie, maszyny do robienia lodu (lodziarki). Studnie. Pompy. Maszyny parowe. Transmisyje. Konserwacja i naprawa maszyn. Amortyzacja maszyn i przyborów.

h) *Krótki zarys fizyki i chemii* wykładany celem łatwiejszego zrozumienia innych przedmiotów.

i) *Ćwiczenia w laboratorium chemicznem*. Odbieranie mleka, badanie mleka zmysłami, pobierania próbek i konserwowanie. Badanie ciężaru gatunkowego mleka. Oznaczenie stopnia kwasoty metodą Petera, Soxleta, Dornica, Thoerera. Badanie dwoistej reakcji papierem lakmusowym. Opis badania % tłuszczu laktoskopem, badanie % tłuszczu w mleku i śmietanie a także w mleku chudem, maślance i serwatce metodą kwasową Gerbera, Sichelera, bezkwasowa Sichelera, areometryczną Soxhleta, Hammerschmidta. Oznaczenie suchej masy, suchej masy beztłuszczowej i różnych sposobów zafałszowań mleka. Próba fermentacyjna. Wyznaczanie katalazy i reduktazy. Badanie % tłuszczu i wody w maśle środkami prostszymi.

k) *Ćwiczenia w montowaniu maszyn* Rozkładanie i składanie wszystkich maszyn i przyborów znajdujących się w muzeum szkolnem.

l) *Ćwiczenia w stolarstwie*, wprawianie się w robieniu piłką, strugami, dłutami i świdrem.

Prócz nauki w mleczarni szkolnej odbyli uczniowie wycieczki naukowe do mleczarni spółkowych w Zaczerniu, Krasnem, Chmielniku, Błazowej, mleczarni

szkoły gospodyń w Albigowej, mleczarni spółkowej w Wysocku, filii śmietankowej w Wietlinie (pod Wysockiem) mleczarni parowej w Oleszycach i wreszcie do mleczarni miejskiej dóbr Jasionka w Rzeszowie. We wszystkich wyżej wymienionych mleczarniach pracowali uczniowie na równi z miejscowymi mleczarzami pod nadzorem instruktora. Wycieczki odbywali uczniowie podzieleni na dwie grupy, z których każda osobno wyjeżdżała. Koszta wycieczki pokrywała Dyrekcya szkoły częściowo z dotacji na ten cel wyznaczonej, częściowo zaś uczniowie z własnych funduszy. Uczniowie zajęci przeważnie w serowni w Jasionowie (własność p. F. Gniewosza) gdzie mieli sposobność przypatrzeć się wzorowemu gospodarstwu mlecznemu, które jest prowadzone na wzór szwajcarski, jakoteż zaznajamiali się na miejscu z wyrobem serów ementalskich. Każdego tygodnia (zazwyczaj w sobotę) obowiązani byli uczniowie do ustnego składania sprawozdania z przeczytania Gazety mleczarskiej i Przewodnika kółek rolniczych

Rozpoczęty 15. listopada 1908 dziesięcio miesięczny kurs mleczarstwa ukończył się 16. września 1909.

Kurs ten ukończyło 9 uczniów i 5 hospitantów którzy po odbyciu całego kursu, na równi z uczniami zwyczajnymi zostali dopuszczeni do składania egzaminu końcowego.

Poniżej zamieszczony wkwaz podaje nazwiska tych uczniów i hospitantów którzy kurs z dobrym postępem ukończyli, tudzież ich zajęcie po opuszczeniu szkoły:

L. p.	Nazwisko i imię	Pochodzenie	Zajęcie
1	Bis Antoni	Galicja	przeszedł do innego zawodu
2	Bryliński Józef	"	?
3	Chłanda Michał	"	?
4	Gut Jan	"	właściciel mleczarni
5	Mrngalski Kazimierz (hosp)	Królestwo Pol.	kierownik mlecz. dworskiej
6	Piwowski Teofil (hosp)	"	pomocnik mlecz dworskiej
7	Sawka Maksym	Galicja	kierownik mlecz. dworskiej
8	Świdrak Stanisław	"	kierownik mlecz przemysł.
9	Żyglicki Jan	"	kierownik spółki mleczarskiej
10	Suchar Michał (serkarz)	"	" " "
11	Witkowski Stanisław (hosp.)	Królestwo Pol.	oficyalista gosp. rolnego
12	Szatkowski Edmund (hosp.)	"	kierownik mlecz. dworskiej
13	Mączka Marcin (serkarz)	Galicja	praktykant serowarski
14	Kielbasa Franciszek (hosp.)	Królestwo Pol.	właściciel mleczarni
15	Zalewski Franciszek (hosp.)	"	kierownik spółki mleczarskiej

Prócz powyższych uczęszczali do szkoły przez dłuższy lub krótszy czas następujący hospitanци:

1. Omelian Palijów, sł. prawa, zajęty w obecnie w „Sojusie mleczarskim“ w Stryju.
2. Józef Gutowski, pomocnik mleczarski na Podolu rosyjskiem.
3. Józef Raszkowski, właściciel mleczarni prywatnej w Lublinie.
4. Włoczkowski Arnold (zatrudnienie nieznanie szkole)
5. Franciszek Tomaszek, parobek w Gnieździe sierocem pod Przemyślem.
6. Michał Stasiów, sł. prawa styp. „Obszczestwa Kaczkowskocho“
7. Józef Piórek, pomocnik mleczarski w Słotwinie.
8. Franciszek Tomaka, mleczarz Sp. mlecz. w Trzebowisku.
9. Jozef Bury, mleczarz Sp. mlecz. w Zgłobniu.
10. Franciszek Kocur, mleczarz Sp. mlecz. w Zgłobniu (w filii Niechobrzu).
11. Jan Adamczyk, mleczarz Sp. mlecz. w Kościelnikach.
12. Wojciech Spunar, mleczarz Sp. mlecz. w Handzlówce.
13. Stanisław Piechur, mleczarz Sp. mlecz. w Rajbrodzie.
14. Stanisław Chaburski, słuch. teol. — dalej studjuje teologię.

Ogółem w roku bieżącym uczęszczało do szkoły 29 kandydatów, z których tylko 4 nie zajmuje się mleczarstwem lub zajęcie ich jest szkole nieznanie, reszta zaś t. j. 25. czyli 86·3% kandydatów zajmuje się mleczarstwem.

Środki naukowe.

Do pracowni szkolnej, prócz przyrządów zakupionych dawniej i w poprzednich sprawozdaniach wymienionych dokupiono przybory do badania % tłuszczu metodą Sichlera bezkwasową, przybory do badania stopnia kwasoty metodą Soxhleta, prócz tego 2 tuziny butyrometrów Gerbera, do mleka pełnego i 1/2 tuzina do mleka chudego (precyzyjnych). Ponieważ w pracowni był brak stołów do rozmieszczenia uczniów, przeto sprawiono 3 stoły po 35 koron. W zasadzie pracownia chemiczna jest wyposażona w ważniejsze przyrządy potrzebne do praktycznego badania nabiału, natomiast cierpi na brak miejsca, skoro się zważy, że na 24 m (taką bowiem zajmuje powierzchnię pracownia) pomieszczane są w 2 szafach przyrządy, 4 stoły do ćwiczeń i około 15 uczniów, stąd też pochodzi, że Dyrekcya szkoły zmuszona była rozdzielić uczniów na dwie grupy celem wygodniejszego pomieszczenia ćwiczących co jednakże zajęło więcej czasu.

W roku sprawozdawczym przybyło do muzeum wirówka Wolseley, Aleksandra, oryginalne holenderskie formy do serów edamskich i gouda, tokarnię do tych serów szereg przekrojów rozmaitych spojeń rur, zawory i kurki. Zakupiono przybory do montowania maszyn jak n. p. klucze (francuski, amerykański, szwedzki) kleszcze, dłutka do wykręcania śrub, obcęgi, poziomnicę (libellę) pion, kowadełko i imadło. Sprawiono mały drewniany warsztatik dla muzeum tak, że uczniowie mogliby zupełnie dobrze z muzeum korzystać, gdyby znowu nie brak miejsca, który daje się jeszcze bardziej odczuwać, aniżeli w pracowni chemicznej. Do nauki montowania zakupiono dla szkoły większe kowadło 60 kg., wiertaczkę korbową, piec polowy i kilka innych drobnych przyborów. W ten sposób uzyskano w szkole mały warsztat reperacyjny z którego mamy i tę jeszcze korzyść, że mniejsze naprawy i przeróbki mogą być na miejscu tanim kosztem wykonane. Do nauki stolarstwa zakupiono dwa warsztaty stolarskie i główne przybory.

Biblioteka szkolna posiada obecnie:

40	dzieł mleczarskich
23	„ z nauk przyrodniczych
46	„ „ rolnictwa
8	„ z hodowli
28	„ rozmaitych
13	„ z rachunkowości
6	„ z przemysłu i rękodzieła
26	czasopism kompletnych

190 razem,

Czytelnia szkolna utrzymuje 16 czasopism, a mianowicie: Gazetę mleczarską, Tygodnik rolniczy, Schweizerische Milch-Zeitung, Deutsche Milchwirtschaftliche Zeitung, Oester. Molkerei-Zeitung, Leipz. Milch-Zeitung, Milchwirtschaftl. Centralblatt, Käseertechnische Rundschau, Statistische Nachrichten, Rolnik i Hodowca, Przewodnik Kółek rolniczych, Ziemiannin, Dobra gospodyni, Zorza wileńska, Ruski Ekonomist, niektóre z tych pism bezpłatnie. Prócz powyższych dokupiono kolorowe tablice przedstawiające ważniejsze rośliny pastewne, jakoteż 6 modeli (wielkości $\frac{1}{10}$ naturalnej) krów z papieru maché. Prócz tego oprawiano w ramy 15 tablic ras krów hodowenych w krajach alpejskich, Austrii i Szwajcaryi.

W roku bieżącym dokupiono dzieł 15, w tem 9 dzieł mleczarskich, reszta z innych działów. Z biblioteki kosztowali wszyscy uczniowie jednak tylko z dzieł mniejszych i broszur i to tylko napisanych w języku polskim. Każdy z uczniów był obowiązany zdać sprawę z przeczytanej książki na piśmie lub ustnie.

Mleczarnia szkolna.

Już w sprawozdaniach poprzednich zauważono, że wypłata jednych dostawców za litr mleka, innych za 1% tłuszczu w litrze mleka, była dla przedsiębiorstwa szkodliwa i z tego powodu Dyrekcyja szkoły postanowiła tę sprawę ostatecznie uregulować.

Rzeczywiście system wypłaty za mleko ostatecznie ujednostajniono i dziś wszyscy dostawcy otrzymują zapłatę obliczoną według zawartości tłuszczu w mleku, względnie w śmietanie. Reforma ta spowodowała odpadnięcie części dostawców, tak że pozostały szkole wyłącznie Spółki mleczarskie.

Wartość mleka (śmietany) pod względem czystości i stopnia kwasoty była dość rozmaita, w każdym razie próby przedsiębrane w pracowni szkolnej nie dały złych wyników, i można się spodziewać, że z czasem jakość mleka zupełnie się ustali.

Co do zużycowania dostarczanego mleka, to jak z następnych zestawień daje się zauważyć, w znacznej części przerobione je na masło, część mniejszą na sery, a znaczną ilość sprzedano jako pełne mleko lub śmietanę.

Co do jakości masła, to już od kilku lat uznano je za deserowe lepszej sorty. Odbiór mleka i jego przeróbka była stale dozorowana, tak, że dzięki temu technika mleczarska stoi na dostatecznym poziomie i nadal niema obawy, aby się popsuka chyba, że jakość dostarczanego produktu (mleka i śmietany) obniży się, czego znowu nie należy się spodziewać. gdyż kontrolę wszystkich spółek sprawuje biuro mleczarskie Wydziału krajowego. Masło wyrabiano przeważnie ze śmietany pasteuryzowanej i należyście skwaszonej, jednak dla ćwiczeń nie zaniedbano wyrobu śmietany samoistnie skwaszonej metodą Lecler'a. Co do zakwaszenia, to przeprowadzano je zapomocą zakwasu z mleka pełnego, chudego i wreszcie zapomocą czystych kultur kwasu mlekowego w proszku i płynie (Hansena i Zopfmana).

W ocenie masła brała szkoła udział i masło jej uznano za wyborowe. Wysyłka masła odbywała się bądźto w większej ilości pakami koleją, bądźto pocztówkami, w jednym i drugim wypadku przeważnie formowane w cegiełki $\frac{1}{4}$ kg. Zbyt masła był łatwy. Wogóle wysyłano masło do wszystkich miejscowości klimatycznych w kraju, prócz tego do Czech (Franzensbad, Karlsbad, Cheb) do Wiednia, na Morawy, na Bukowinę, a nawet kilkakrotnie wysyłano do Tyrolu i Tryjestu.

Reklamacyi z powodu wadliwego masła nie mieliśmy w ciągu całego okresu sprawozdawczego ani razu. Co do zbytu mleka pełnego, śmietany i produktów ubocznych (mleko chude, maślanek, twaróg, serwatka) to częściowo wysyłano je do Krakowa i Tarnowa (przeważnie mleko chude, a częściowo maślanek) głównie jednak sprzedawano je na miejscu.

Jako pomyślny objaw dla rentowności mleży zauważyć, że mleka zbieranego stosunkowo nie wiele przerobiono na twaróg. Zmniejszona produkcya twarogu, którego wyrób w większej ilości nie oplaca się, została spowodowaną zmianą w dostawie nabiału, a mianowicie mleczarnia otrzymuje znaczną ilość gotowej śmietany. Prócz tego wyjątkowo udało się nam znaleźć zbyt mleka chudego w Krakowie i Tarnowie. Wyrób serów w stosunku do roku ubiegłego wzrósł. Z doświadczeń przekonano się, że obok niektórych gatunków serów śmietankowych (Gervais) i miękkich (Remoudou) najlepiej się udaje i najłatwiejszy zbyt znajduje ser Trapistów i holenderski (Edamski) i jemu pokrewny litewski. Celem porównania tutejszych serów z serami oryginalnymi skorzystano z urządzonego przez sekcję serkarzy przy Kom. Tow. mleczarskiego pokazu serów, który odbył się w budynku szkolnym i przekonano się, że jesteśmy na zupełnie dobrej drodze, a potrzebna tu i ówdzie zmiana w technice serowarskiej była łatwą do przeprowadzenia w ciągu krótkiego czasu; obecnie niektóre sery jak np. Trapistów mogą się zupełnie równać z oryginalnymi.

Zbyt serów jest zapewniony; należałoby raczej powiedzieć, że wielu zleceń często wykonać nie można z powodu zbyt małej produkcji, lecz mleczarnia szkolna musi ze względu na uczniów wyrabiać przedewszystkiem masło. Dążeniem jest jednakże szkoły przez zwiększenie produkcji wogóle, przeznaczać stopniowo coraz większe ilości mleka na sery. Przy tej sposobności nadmienić też należy, że obok serów: Groyer, Trapistów, edamski, litewski, Gervais, Imperial, Remoudou, wyrabiano także sezonowo ser miękki Camembert. Również usilnem staraniem szkoły było wprowadzenie serów śniadaniowych jak np. rzeszowski deserowy, ser do piwa i wreszcie tani ser chudy (kręgowy), na który jednak zbyt do tej pory jest jeszcze utrudniony.

Poniżej zamieszczamy szczegółowy wykaz przeróbki nabiału za rok kalendarzowy 1909:

I. Mleko pełne.

D o c h ó d :		R o z c h ó d :	
Dostarczono litrów	482 686	Sprzedano litrów	48.281
		Przerobiono na sery	22.107
		Odtłuszczone	4.759
		Na wirówce	407.539
Razem	<u>482.686</u>	Razem	<u>482.686</u>

II. Śmietana.

Dostarczono z filij gotowej śmietany	53.694	Sprzedano litrów	673
Z wirówki uzyskano	58.901	Przerobiono na sery	409.5
		Strata litrów	140
		Przerobiono na masło	111.372.5
Razem	<u>112.595</u>	Razem	<u>112.595</u>

III. Masło deserowe.

Zapas z r. u. kg.	49 75	Sprzedano w miejscu	1.884.00
Wyrobito kg.	25.031.10	Wysłano koleją i pocztą	23.359.26
Dokupiono	210 40	Zapas na rok 1910	44.25
		Strata	3.74
Razem	<u>25.291.25</u>	Razem	<u>25.291.25</u>

IV. Masło kuchenne.

Dochód:		Rozchód:	
Zapasy z roku ubiegłego	0.0	Sprzedaż w miejscu	89.70
Wyrobitono kg.	89.70	Strata	—
Razem	<u>89.70</u>	Razem	<u>89.70</u>

V. Mleko chude.

Z wirówki uzyskano litrów	348.638	Sprzedano litrów	194.201
		Przerobiono na sery	6.130
		„ „ twaróg	130.867
		Strata	17.440
Razem	<u>358.638</u>	Razem	<u>348.638</u>

VI. Maślanka.

Uzyskano z wyrobu litrów	86.504	Sprzedano	56.967
		Przerobiono na twaróg	24.547
		Strata	5.190
Razem	<u>86.504</u>	Razem	<u>88.504</u>

VII. Twaróg.

Uzyskano z wyrobu kg.	10.718	Sprzedano	10.503
		Strata	215
Razem	<u>10.718</u>	Razem	<u>10.718</u>

VIII. Serwatka.

Uzyskano z wyrobu litrów (*)	178.500	Sprzedano litrów	153.600
		Zużyto w ogrodzie (**).	7.250
		Strata	17.560
Razem	<u>178.500</u>	Razem	<u>178.500</u>

Po porównaniu mleka pełnego, dostarczonego do mleczarni w r. u. i w roku 1909 okazuje się, że obecnie przerobiono mniej mleka. Przyczyną tego zjawiska było — jak już poprzednio zaznaczono — wstrzymanie dostawy mleka przez tych dostawców, którzy nie chcieli się zgodzić na wypłatę według zawartości tłuszczu. Dla Zakładu, zmniejszenie się to ilości mleka szkodliwym nie jest, bo i tak dziś mleko z samych tylko Spółek mleczarskich wystarcza dla nauki, natomiast zaś, jak wykazuje ostatni bilans, udało się dzięki płaceniu według zawartości tłuszczu — uniknąć niedoboru. Zresztą w miarę jak odpadali producenci, nie zgadzający się na cenę mleka, obliczoną według ilości tłuszczu, przybywały nowe Spółki włościańskie jak n. p. Trzebowisko, Krasne, Zgłobień, a Spółki te stale powiększają swoją produkcję czy to przez większą dbałość członków swoich o jakość i żywienie bydła mlecznego, czy też przez tworzenie nowych fili śmietankowych w sąsiednich gminach. W miarę jak nowe Spółki przybywały, zwiększała się dostawa śmietany gotowej, tak że w r. b. ilość śmietany, dostarczonej przez Spółki włościańskie wzrosła o 27.455 litrów. Skoro ilość śmietany przeliczylibyśmy na ilość mleka z jakiej ją uzyskano, otrzymalibyśmy wraz z ilością dostarczonego mleka sumę około jednego miliona litrów. Ceny za mleko i śmietanę dostarczaną do

*) Razem ze serwatką z serowni.

**) Z powodu braku zbytu.

mleczarni szkolnej jest dość znaczną, gdyż cena 1% tłuszczu w mleku pełnym wynosiła 3·4 hal. w lecie, a 3·8 hal. w zimie, zaś za 1% tłuszczu w śmietanie 2·8 hal. w lecie, 3·14 w zimie.

Porównywując tegoroczne sprawozdanie z ruchu mleczarni z rokiem ubiegłym, daje się zauważyć, że obecnie wyprodukowano mniej twarogu o 29394 kg., co też należy uważać jako korzystne dla rentowności mleczarni. Na podstawie bowiem doświadczeń okazuje się, że spienienie wielkiej ilości twarogu jest nader trudne, a jeżeli wreszcie znajdzie się zbyt, to tak lichy, że nie pokrywa on kosztów materyału i produkcji.

Porównawszy tegoroczną produkcję serów z rokiem poprzednim daje się zauważyć znaczne zwiększenie się produkcji kilku gatunków serów i tak:

edamskiego	wyrobiono	więcej o	31·30	kg.
litewskiego	"	"	136·50	"
Trapistów	"	"	846·65	"
Remoudou	"	"	582	sztuk
Camembert	"	"	33	"
Gervais	"	"	1032	"

Natomiast zmniejszyła się nieco produkcja serów Groyerów i sera chudego. Co do pierwszego, to zaznaczamy, że jestto ser wymagający doskonałego mleka, którego niestety nie spodziewamy się mieć tak prędko, gdyż w okolicy Rzeszowa nie ma na to warunków, ani też zbytnej dbałości: wreszcie spienienie Groyerów jest takie, że ledwie pokrywa się kosztą produkcji, a skoro je wyrabiamy, to tylko dla celów demonstracyjnych. Co do serów chudych, to także produkcja nieco spadła, a to z tej przyczyny, że na ten ser do tej pory nie ma wyrobionego zbytu. Staraliśmy się wśród robotników w tartakach, kopalniach i t. d. i wśród wojska rozpowszechnić go, lecz do tej pory niema jeszcze nadziei, aby wyprzeć twaróg, który jest chętniej przez ludność spożywany. Po dwurocznych ciągłych próbach, doszliśmy już do zadowalniających wyników z serami Trapistów, edamskimi i litewskimi, które w przyszłości prawdopodobnie, sądząc po dzisiejszym popycie, dadzą się u nas produkować na wielką skalę, co też może spowodować, że i inne serownie w kraju zechcą i u siebie te typy serów wprowadzić.

Kronika Zakładu.

Prócz urzędowych lustracyi, przeprowadzonych przez Dra T. Ryłskiego i J. Nosarzewskiego, odwiedził szkołę Radca dworu p. Władysław Struszkiewicz i poseł J. Marszałkiewicz. Nadto gremialnie zwiedziło szkołę grono 60 włościan okolicznych, kilka klas II. gimnazjum w Rzeszowie, szkoła gospodyń wiejskich w Albigowej, IV. rok seminarjum nauczycielskiego, jakoteż wiele osób interesujących się mleczarstwem z wszystkich trzech zaborów.

Protokół z obrad ankiety mleczarskiej

zwołanej przez Wydział krajowy na dzień 21. grudnia 1909 r.

Obecni: JE. Stanisław hr. Badeni, jako przewodniczący, Pp. Kazimierz Laskowski prezes Gal. Tow. gospodarskiego we Lwowie, L. Barański delegat Tow. rolniczego krakowskiego, E. Maurizio, prezes Gal. Tow. mleczarskiego w Krakowie, prof. K. Miczyński delegat Zarządu głównego Towarzystwa Kółek rolniczych M. Kociuba delegat „Proświty“, M. Malec, delegat Tow. im. Kaczkowskiego, Władysław ks. Sapieha, ks. Ostap Niżankowski, St. Fihauer, M. Mokrzyński, tudzież jako referenci Dr. Fr. Stefczyk, J. Marszałkiewicz, B. Janowski i Dr. T. Ryłski.

Przewodniczący obrad JE. p. Marszałek krajowy witając przybyłych i dziękując im za tak liczne przybycie, zaznacza, że powodem zwołania ankiety jest ze strony Wydziału krajowego chęć wysłuchania zdania grona ludzi fachowych w całym szeregu spraw, które znajdują się na porządku dziennym. Opinia zatem ankiety będzie wskazówką dla Wydziału krajowego — względnie jego biura mleczarskiego natomiast jednak o ile wskazówki te odnosić się będą do Towarzystwa rolniczych, zastosowanie się do nich zależeć będzie wyłącznie od dobrej woli tych Towarzystw — rola Wydziału Krajowego ograniczyć się w tym wypadku będzie musiała jedynie na zakomunikowaniu odnośnym instytucjom opinii ankiety.

Następnie udzielił JE. p. Przewodniczący głosu Dr. Ryłskiemu który wygłosił referat p. t. „Projekt organizacyi akcji mleczarskiej“

Referent zanaczył przedewszystkiem, że wzmagający się z rokiem każdym ruch na polu przemysłu mleczarskiego wogóle, a assocyacyi mleczarskiej w szczególności, wywołał konieczność dokładnego rozpatrzenia się w dotychczasowych metodach akcji, mającej na celu poparcie mleczarstwa, tudzież ułożenia na przyszłość programu, polegającego na ścisłym podziale pracy między temi instytucyami, które propagandą mleczarstwa się zajmują.

Sprawa ta była właściwie już poprzednio niejednokrotnie przedmiotem obrad, jednak narady te nie obejmowały nigdy całokształtu akcji i nie wchodziły w szczególności Zresztą choćby nawet tak było, to teren i kierunek pracy tak dalece ulega zmianie z roku na rok, że rewizya programu okazała się konieczną, aby instytucye współdziałające w rozwoju mleczarstwa mogły dostosować się do nowych potrzeb tego przemysłu.

Że zaś takie porozumienie i ścisły podział czynności jest konieczny, dowodzi także i to, że mleczarstwem opiekuje się u nas w obecnej chwili cały szereg instytucyj, a mianowicie: Wydział krajowy, Gal. Towarzystwo gospodarskie

we Lwowie, Towarzystwo rolnicze w Krakowie, Towarzystwo Kółek rolniczych, Towarzystwo „Proświta“ z utworzonym przezeń „Sojuzem gospodarsko-mleczarskim w Stryju“. Tow. im. Kaczkowskiego z świeżo utworzonym „Centralnym Sojuzem mleczarskim“ we Lwowie, Towarzystwo mleczarskie w Krakowie, wreszcie Związek mleczarski we Lwowie.

Jakkolwiek pocieszającym jest, że tak znaczna ilość poważnych instytucyj opiekuje się przemysłem mleczarskim, to z drugiej strony przy braku planu całej pracy zachodzi obawa pewnego wzajemnego paraliżowania sposobów i dróg, jakimi przemysł ten iść powinien, z drugiej zaś strony obawa o niedostateczne uwzględnienie niektórych kierunków pracy, mających dla rozwoju mleczarstwa pierwszorzędne znaczenie, jak np. podniesienie chowu bydła mlecznego, poprawa łąk i pastwisk i t. p. w okolicach, gdzie przemysł nabiałowy istnieje.

Rezultatem takiej bezplanowej akcji musiałoby być wolniejsze posuwanie się naprzód, marnowanie sił, a wreszcie także nieuzyskiwanie na cele mleczarstwa takiej finansowej pomocy państwowej, jakby sobie tego życzyć należało.

Następnie referent, przeszedłszy pokrótce historię rozwoju przemysłu mleczarskiego do chwili obecnej, tudzież wnioski, jakieby z doświadczeń dotychczasowych wyciągnąć należało, przeszedł do określenia programu akcji w przyszłości streszczającego się w następujących rezolucjach.

I. Ankieta uzając w całej pełni potrzebę i doniosłość jak najszybszego rozwoju przemysłu mleczarskiego w kraju — wyraża przekonanie, że Wydział krajowy i Towarzystwa zajmujące się mleczarstwem powinny prowadzić w tym kierunku dalej żywą działalność opartą na stałej łączności i porozumieniu, tudzież na równoczesnym ścisłym podziale pracy.

II. Dla zapewnienia łączności i jednolitości akcji, tudzież uniknięcia na przyszłość wszelkich nieporozumień, uważa ankieta za wskazane, aby Wydział krajowy objął w tym zakresie stanowisko kierownicze i pośredniczące bez uszczerpiania jednak wewnętrznej autonomii Towarzystw.

To stanowisko Wydziału krajowego upoważniało go do udziału za pośrednictwem swego delegata w obradach danych instytucyj, o ile omawiane będą sprawy mleczarskie, wyrażanie swej opinii o programie, działalności i preliminarzach kosztów prac projektowanych — Towarzystwa zaś zajmujące się akcją mleczarską zobowiązując się powinny do składania Wydziałowi krajowemu sprawozdań z czynności, tudzież do porozumiewania się w ważniejszych sprawach dotyczących akcji mleczarskiej

III. Wydział krajowy tudzież Towarzystwa wspierające rozwój mleczarstwa powinny z daniem ankiety przyjąć następujące wytyczne dla swej działalności:

1. Wspólne dążenia instytucyj powinny być skierowane do tworzenia mleczarni o możliwie dużej produkcji, tudzież łączenia mleczarni mniejszych (już istniejących) w większe całości.

2. Szczególnie godną poparcia formą mleczarni, zwłaszcza dla drobnych producentów, są Spółki mleczarskie z ograniczoną poręką, zorganizowane na podstawie ustawy z r. 1873 i na zasadach przyjętych przez Wydział krajowy dla Spółek pozostających pod jego opieką.

Następnie uznać należy za godne poparcia inne rodzaje mleczarni, jak: dworskie, złożone z jednego lub więcej właścicieli (ciche Spółki), mleczarnie dworskie pobierające mleko od włościan, wreszcie mleczarnie przemysłowe, opierające się o kilkuletnie kontrakty z dostawcami, z tą jednakże uwagą, że i tu akcja Wydziału krajowego i Towarzystw skierowaną być powinna do łączenia zarówno większych jak i mniejszych producentów w Spółki podlegające opiece Wydziału krajowego.

Poparcie wyżej wymienionych mleczarni prywatnych, polegające na udzielaniu porady fachowej i ewentualnej pomocy materialnej należy uczynić zależnym

od wypełnienia przez mleczarnie pewnych warunków, z których najważniejszymi są:

- a) wykazanie się dostateczną ilością mleka własnej produkcji lub zakontraktowanego na dłuższy przeciąg czasu i
- b) poddanie się kontroli techniczyej zarówno tej instytucji, która mleczarni przychodzi z pomocą, jak naczelnemu dozorowi biura mleczarskiego.

Natomiast mleczarnie t. zw. zbiorowe, nieoparte o dostateczne kontrakty na mleko, jako nieposiadające warunków stałego pomyślnego rozwoju, uważa ankietą za szkodliwe, a tem samem niezasługujące na poparcie kosztem funduszy publicznych.

3. Praca agitacyjna w kierunku zakładania Spółek mleczarskich (złożonych z większych i mniejszych producentów) powinna być prowadzona w żywszem jak dotąd tempie i według pewnego z góry obmyślanego planu, w szczególności zaś skupiać się przede wszystkim w tych okolicach, w których warunki gleby, klimatu wskazują na potrzebę zwrócenia gospodarstw w kierunku nabiąłowym.

4 Zorganizować i rozwinąć należy działalność wydawniczą, uwzględniającą przede wszystkim potrzeby praktycznego mleczarstwa i serkarstwa.

5. Dla umożliwienia mleczarniom racjonalnie prowadzonym, zorganizowania dostawy mleka do miast, Wydział krajowy jak i Towarzystwa popierające rozwój mleczarstwa, wywrzeć powinny skuteczny nacisk na c. k. Rząd centralny celem ustawowego uregulowania kontroli nad nabiiałem sprzedawanym w miastach, dokąd zaś to nie nastąpi, użyć swego wpływu na magistraty miast celem wprowadzenia ścisłej kontroli targowej produktów nabiiałowych w zakresie ich kompetencji.

IV. W myśl powyższych wywodów ankietą uważa za najbardziej odpowiedni następujący podział pracy:

1. Wydział krajowy:

- a) utrzymanie szkół dla teoretycznego i praktycznego kształcenia mleczarzy, mleczarek i serkarzy;
- b) udzielanie stypendyów dla dalszego kształcenia się w mleczarstwie;
- c) organizacja właściwych Spółek mleczarskich, tudzież wszechstronna opieka nad niemi;
- d) organizacja przemysłu serkarskiego przy współudziale Towarzystw rolniczych;
- e) zbieranie i publikowanie dat statystycznych ze stanu mleczarstwa w kraju przy pomocy i współudziale instytucji tą gałęzią przemysłu się zajmujących;
- f) wykonywanie kontroli nad instytucją związkową, która zorganizuje handel produktami nabiiałowymi;
- g) organizacja taniego i łatwego kredytu dla mleczarni, przyczem wskazanemby było z funduszu przemysłowo-rolniczego wydzielić odpowiednią kwotę, rezerwując ją tylko na pożyczki dla mleczarni;
- h) wykonywanie przy współudziale i za porozumieniem z odnośnem Towarzystwem rolniczym opieki nad mleczarniami dworskimi, przemysłowemi, serowniami i t. p., które o opiekę tę się zgłoszą;
- i) utrzymanie stałej łączności i porozumienia z instytucjami, mleczarstwem się zajmującymi (w zakresie pod II. wyszczególnionym);
- k) do wykonywania tych wszystkich czynności utrzymywane będzie kosztem kraju osobne biuro mleczarskie przy Wydziale krajowym, złożone z sił fachowych. W biurze mleczarskiem uwzględniony być powinien między innymi dział techniczny w takiej mierze, aby biuro jako instytucja niezależna od wpływów firm prywatnych mogła wypracowywać projekta i kosztorysy mleczarni tak pod

względem budowlanym, jak i urządzenia maszynowego, a także projektu gotowe kontrolować i wydawać o nich opinię;

1) prócz biura mleczarskiego do akcyi mleczarskiej powołane jest również Biuro Patronatu dla Spółek rolniczych, które w swoim zakresie działania rozwinąć powinno działalność agitacyjną w kierunku tworzenia Spółek mleczarskich. tudzież ułatwić na dogodnych warunkach uzyskanie kredytu w Centralnej Kasie i przyjść w ten sposób z pomocą funduszowi przemysłowo-rolniczemu w razie jego wyczerpania.

2. Krakowskie Tow. rolnicze w Krakowie, tudzież Tow. gospodarskie we Lwowie:

a) propaganda w kierunku zakładania mleczarni wogóle, a Spółek mleczarskich w szczególności według pewnego z góry ułożonego planu i w ścisłym kontakcie z kraj. biurem mleczarskiem;

b) akcyja hodowlana w zakresie objętym ustawą krajową z 20. lipca 1882 i uchwałami Sejmu z tegoż roku (co do której przedłożone będą szczegółowe wnioski);

c) akcyja zdążająca do zwiększenia uprawy roślin pastewnych, poprawy łąk i pastwisk (objęte osobno szczegółowymi wnioskami);

d) organizowanie wykładów, tudzież wędrownych krótszych kursów weterynaryjno-hodowlano-mleczarskich, kursów dla kształcenia personalu stajennego, mleczarek dla mleczarni dworskich i t. p.;

e) udzielanie zasiłków na odbycie praktyki dla mleczarzy;

f) techniczna pomoc fachowa dla mleczarni dworskich i przemysłowych z tem jednakże zastrzeżeniem, że generalna techniczna lustracja tych mleczarni przeprowadzoną będzie przez powołany do tego organ Wydziału krajowego w porozumieniu z Towarzystwem;

g) do wykonywania tych wszystkich czynności utrzymywany będzie kosztem każdego Towarzystwa osobny insruktor o kwalifikacyach mleczarza idojarza, tudzież jako ciało doradcze przy Komitech Towarzystw osobne sekcye mleczarskie, do której prócz wybranej dowolnie liczby członków powołany zostanie każdorazowy kierownik biura mleczarskiego, delegaci własnej sekcyi hodowlanej, rolniczej, tudzież Tow. mleczarskiego.

3. Tow. Kółek rolniczych i inne Towarzystwa o pokrewnym zakresie działania:

a) propaganda w kierunku zakładania mleczarni w ogóle, a Spółek mleczarskich w szczególności według pewnego z góry ułożonego planu i w ścisłym kontakcie z kraj. biurem mleczarskiem;

b) akcyja zdążająca do zwiększenia uprawy roślin pastewnych, poprawy łąk i pastwisk (objęte osobno szczegółowym wnioskami);

c) organizacja wykładów tudzież wędrownych krótszych kursów weterynaryjno-hodowlano-mleczarskich.

4. Galicyjskie Towarzystwo mleczarskie:

Gal. Tow. mleczarskie nosić będzie ściśle charakter instytucyi łączącej reprezentującej na zewnątrz mleczarnie i mleczarzy, zastępować zatem będzie interesa swoich członków wobec Wydziału krajowego i Towarzystw rolniczych, w tym celu dla umożliwienia i porozumienia wspólnego urządzać będzie szereg zjazdów, tworzyć w łonie swoim sekcye (maślarzy, serkarzy lub t. p.) wypracowywać wnioski i referaty;

b) zorganizuje działalność wydawniczą, polegającą na wydawaniu pisma fachowego, tudzież wydawnictw książkowych, dostosowanych do potrzeb praktycznego mleczarstwa;

c) zajmie się urządzeniem ocen i wystaw masła i serów, w ścisłym porozumieniu przy współpracownictwie krajowego biura mleczarskiego i Towarzystw rolniczych;

d) zorganizuje biuro pośrednictwa pracy dla mleczarzy;

e) zorganizuje biuro porady prawnej, a także w sprawach taryfowych, w szczególności zaś wprowadzi kontrolę frachtów dla członków swoich;

f) dla utrzymania ścisłej łączności w akcyi z innymi instytucjami w Wydziale Towarzystwa reprezentowani być winni z urzędu delegaci obu sekcji mleczarskich i kierownik biura mleczarskiego.

V. Wykonanie całego powyższego programu możebnem jest tylko przy wydatnej pomocy ze strony władz państwowych, ankieta zatem wyraża przekonanie, że jest nader pożądanem, aby Wydział krajowy po porozumieniu się z wyżej wymienionemi Towarzystwami, których działalność obejmuje także sprawy mleczarskie, zwrócił się do c. k. Ministerstwa rolnictwa z wnioskami co do odpowiedniego podwyższenia subwencji państwowych na cele mleczarskie.

W dyskusyi, jaka się po referacie rozwinęła, wzięli udział wszyscy obecni, godząc się z wywodami referenta, silny jednak nacisk — głównie ze strony reprezentantów Towarzystw rolniczych — położono na to, że pożądanem jest, aby Wydział krajowy objął w całej akcyi rolę niejako kierowniczą i pośredniczą, przyczem działalność swoją powinien rozszerzyć przez wykonywanie za pośrednictwem biura mleczarskiego także kontroli nad mleczarniami prywatnemi, wobec czego dla jednolitości akcyi byłoby do życzenia, aby Towarzystwa obecnie tę kontrolę wykonywającą przelały ów obowiązek w całości na Wydział krajowy.

Z kolei nastąpił referat Dr. Fr. Stefczyka: O centralnych mleczarniach współdzielczych.

Projekt centralnych mleczarni współdzielczych jest dalszym krokiem postępu w kierunku zbiorowej przeróbki nabiału, krokiem, który uczynić koniecznie należy, jeśli chcemy, aby przemysł mleczarski rzeczywiście poważnie się rozwinął i aby mógł z czasem zwycięsko wytrzymać współzawodnictwo na targach pozakrajowych.

Rok 1909 i bieżący przekonały biuro mleczarskie, że ruch w kierunku zakładania Spółek mleczarskich wzmógł się tak znacznie, iż obawiać się na przyszłość należy, aby zbyt duża ilość mleczarni małych o ruchu ręcznym i pozbawiona pasteuryzatorów nie poczęła robić sobie silnej konkurencyi na targach krajowych i przez to nie przyczyniła się wogóle do obniżenia rentowności i przeróbki nabiału.

Dziś jeszcze tej obawy niema, ale niebezpieczeństwo należy dość wczesnie przewidzieć i zapobiedz mu. Jedyną zaś drogą do tego celu jest tworzenie fabryk masła o znaczniejszej przeróbce, mogących utrzymać dzielnego mleczarza fachowca i zaopatrzonych w przyrządy umożliwiające wyrób większej ilości jednolitego a przedewszystkiem trwałego (pasteuryzowanego) produktu, który niekoniecznie będzie zmuszony na szukanie blisko kupca, ale zniesie bez szkody choćby dłuższy transport.

Projektowane mleczarnie centralne pobierałyby mleko względnie śmietanę od całego szeregu Spółek samodzielnych potworzonych w ich bliskim otoczeniu.

Swój referat ukończył wnioskodawca następującymi wnioskami:

1. Należy dążyć do tworzenia po powiatach centralnych zakładów współdzielczych dla przeróbki i spieniania mleka (maślarń i serowni), opartych o cały szereg okolicznych filij dla odbioru mleka, względnie śmietany, tak z gospodarstw folwarcznych jak i włościańskich.

2. Na siedzibę centralnej mleczarni wybierać należy w powiecie miejscowości położone w okolicy o warunkach korzystnych dla hodowli bydła mlecznego, a przytem jak najdostępniejszych pod względem komunikacyjnym dla całego szeregu gmin okolicznych.

3. Dla utrzymywania wspólnej mleczarni centralnej (maślarni, serowni) należy organizować o ile możliwości osobne związki (spółki) rolnicze, oparte na ustawie z r. 1873, a składające się z tych korporacji gminnych lokalnych stowarzyszeń (kółek) i spółek rolniczych jakoteż właścicieli (lub dzierżawców) gospodarstw folwarcznych, którzy (które) zechcą utrzymywać filie centralnej (związkowej) mleczarni dla odbioru i dostawy mleka względnie śmietany.

4. Dopóki jednak zorganizowanie osobnego związku dla utrzymywania wspólnej centralnej mleczarni okaże się niemożliwym lub przedwczesnym, byłoby pożądanem, aby powiatowe Towarzystwa rolnicze podjęły się utrzymywania centralnej mleczarni, oddając ją następnie w ręce osobnej spółki, opartej na ustawie z 1873 r., skoro tylko zorganizowanie takiej spółki w myśl ustępu 3. okaże się możliwym.

5. Pomoc publiczna w tworzeniu centralnych mleczarni powinna podlegać przede wszystkim na wybudowaniu kosztem kraju odpowiednio urządzonego budynku na mleczarnię centralną i zaopatrzeniu go w potrzebne urządzenia maszynowe, aby tak urządzoną mleczarnię oddać do użytkowania w ręce osobnego związku albo w ręce Towarzystwa rolniczego za czynszem najmu; wysokość czynszu ma być tak obliczoną, iżby się w nim mieściły się zarazem raty amortyzacyjne dla spłaty poniesionego rzeczywistego wydatku na budowę i urządzenie centralnej mleczarni co najmniej w okresie 20-letnim z ulgami co do wysokości opłaconego czynszu dzierżawnego w ciągu trzech pierwszych lat okresu najmu. Związkowi (towarzystwu) przysługiwałoby prawo wcześniejszego spłacania resztującej wartości mleczarni celem nabycia jej na wyłączną własność.

6. Dla pokrycia kosztów budowy centralnych mleczarni ustanowiony będzie osobny fundusz krajowy w następujący sposób:

- a) z krajowego funduszu dla popierania przemysłu rolniczego wydzielili się kwotę trzechkroćtysięcy (300.000) koron dla udotowania funduszu budowy centralnych mleczarni. W tym celu wpływać ma do tego funduszu połowa rat spłacanych na rachunek pożyczek zaciągniętych z krajowego funduszu dla przemysłu rolniczego aż do chwili, gdy z tych wpływów uzbiera się suma 300.000 K.;
- b) nadto upoważniony będzie Wydział krajowy do zasilania funduszu budowy centralnych mleczarni pożyczkami bankowymi aż do łącznej wysokości 500.000 K, zaciąganymi w miarę potrzeby za poręką kraju.

Na oprocentowanie i umorzenie tych pożyczek wstawiać się będzie corocznie do preliminarza wydatków budżetu krajowego odpowiednie kwoty a do dochodów budżetu krajowego spodziewane dochody z czynszów z tej części subwencji rządowej, która przeznaczoną będzie na zaopatrzenie centralnej mleczarni w urządzenia maszynowe i z innych źródeł.

7. Przy zakładaniu filij centralnej mleczarni udzielane będą lokalnym stowarzyszeniom i spółkom zapomogi z osobnych na ten cel przeznaczonych funduszy krajowych i państwowych bądź to w formie zasiłków pieniężnych na pokrycie kosztów założycielskich, bądź to w formie głównych maszyn potrzebnych do należytego urządzenia odbioru i przewozu mleka, względnie śmietany, do centralnej mleczarni.

8. Budowa każdej nowej centralnej mleczarni może być postanowioną tylko na podstawie:

- a) dokładnego zbadania naturalnych warunków dla pomyślnego rozwoju i spodziewanej rentowności projektowanej mleczarni;
- b) układu zawartego z odnośnym towarzystwem albo związkiem rolniczym co do wynajmu względnie umorzenia kosztów budowy mleczarni i sposobu jej użytkowania;
- c) stwierdzenia, że zabezpieczoną została dostateczna ilość mleka, względnie śmietany dla przeróbki w centralnej mleczarni jakoteż należyte uzdolnienie siły do zawiadowania technicznymi i handlowymi czynnościami centralnej mleczarni.

9. W okręgu działania (t. j. dostępnym dla zakładania filij) istniejącej centralnej mleczarni spółkowej nie będzie popierane ani ułatwane zakładanie samodzielnych maślarni, przeciwnie Biuro mleczarskie i współdziałające z nim czynniki mają dołożyć starań, aby nie tworzono samodzielnych maślarni, lecz tylko odbieralnie śmietany (względnie mleka) dla dostawy do centralnej mleczarni.

Tej samej zasady postępowania należy się trzymać tam, gdzie przygotowaniem jest założenie centralnej mleczarni spółkowej.

10. W okolicach, gdzie niema działającej albo przygotowanej do otwarcia centralnej mleczarni, może być popierane zakładanie lokalnych mleczarni spółkowych, chociażby nie było widoków na wytworzenie z niej mleczarni centralnej o biernych filiach w okolicy. Zaleca się wszakże w takim razie:

- a) szczególnie dokładne zbadanie warunków dla rozwoju lokalnej mleczarni spółkowej;
- b) ścisłe dopilnowanie, aby warunkom, od których zależy pomoc z funduszków publicznych, stało się w całej pełni zadość;
- c) takie urządzenie maślarni, aby jej przeobrażenie na odbieralnię (filie) centralnej mleczarni w razie jej powstania w pobliżu, było zastrzeżone formalnie, a mogło być dokonane z najmniejszą stratą wydatków poniesionych na urządzenie lokalnej maślarni.

11. Towarzystwa rolnicze podejmą w porozumieniu ścisłym z krajowym biurem mleczarskim systematyczną propagandę za utworzeniem centralnym mleczarni w tych okolicach, które ze względu na swe naturalne warunki gospodarcze nadają się szczególnie do rozwoju hodowli bydła mlecznego i mleczarstwa.

12. Akcja towarzystw rolniczych zmierzająca do podniesienia pastwisk, uprawy łąk i w ogóle produkcji paszy oraz hodowli bydła powinna się łączyć z propagandą centralnych mleczarni spółkowych i kierować się z szczególniejszą intensywnością ku rejonom działania tych mleczarni tak, aby w ich tworzeniu i rozwoju ludność rolnicza widziała środek do podniesienia hodowli bydła i w ogóle samych gospodarstw oraz uzyskania potrzebnej w tym celu pomocy.

W dyskusyi jaka się po referacie różwinęła, zabierali głos pp. Maurizio, Fihauser, Dr. Ryłski i referent, poczem p. Marszałek reasumując dyskusyę zaznaczył, że wykazała ona zupełną zgodę obecnych na poglądy wyrażone przez referenta.

Przy trzecim punkcie porządku dziennego omówił Dr Ryłski sprawę kształcenia personalu mleczarskiego.

Referent uzasadnił potrzebę reorganizacji kursów w krajowej Szkole mleczarskiej, polegającą przede wszystkim na wprowadzeniu obowiązkowej praktyki przed przyjęciem na kurs.

Projekt ten streszcza się w następujących wnioskach, które zebrani uczestnicy ankiety w całości przyjęli:

I. Ankieta wyraża przekonanie, że dla odpowiedniego wykształcenia potrzebnej ilości pracowników mleczarskich i serkarskich nauka w krajowej szkole mleczarskiej w Rzeszowie powinna zostać zreorganizowana, a także mleczarnia i serownia szkolna odpowiednio rozszerzona.

II. O ile chodzi o kursa maślarskie, głównym warunkiem zapewnienia szkole dobrego materiału w uczniach, jak również umniejszenia strat spowodowanych przechodzeniem ukończonych uczniów szkoły do innych zajęć, jest staranny dobór, który może być dokonany tylko przez wprowadzenie obowiązkowej praktyki przed przyjęciem do szkoły.

Praktyka ta powinna trwać najmniej 5—6 miesięcy i odbywać się w mleczarniach przez Wydział krajowy uznanych za odpowiednie i przez biuro mleczarskie kontrolowanych. Dla umożliwienia niezamożnym kandydatom korzystania z praktyki, powinny zostać utworzone w tym celu stypendya zarówno przez Wydział krajowy, jako też i inne instytucje publiczne.

III. Ankieta oświadcza się za jednolitością typu kursów maślarskich, proponuje mianowicie urządzenie dwu sześciomiesięcznych kursów, przyczem na każdy z nich przyjmowałyby należało 12—14 uczniów zwyczajnych. Kursa maślarskie objąć powinny całe maślarnstwo, postępowanie przy bezpośredniej sprzedaży mleka w miastach, flaszgowanie i t. p., a także wyrób łatwiejszych gatunków serów, jak n. p. typu Hervais i śniadankowych.

IV. Uczniowie, którzy odbyli wymaganą praktykę, ukończyli pomyślnie kurs sześciomiesięczny i złożyli egzamin, otrzymać powinni jedynie poświadczenie z wymienieniem ogólnego stopnia postępu.

Tytuł samoistnego kierownika mleczarni udzielaćby należało dopiero po dalszej jednorocznej praktyce i złożeniu specjalnego egzaminu.

V. Ponieważ ze wszech miar wskazanem jest, aby mleczarze przeznaczeni dla Spółek mniejszych, mogli zdobyć przed objęciem stanowiska gruntowniejszą jak dotąd znajomość maślarnstwa, ankieta wyraża przekonanie, że należałoby dążyć do tego, aby kandydaci ci kończyli również cały kurs 6 miesięczny w szkole mleczarskiej.

Jeżeli Spółka zechce wykształcić przez siebie wybranego mleczarza — to o ile czas przed puszczaniem w ruch mleczarni byłby za krótki — należałoby takim kandydatom poczynić pewne ułatwienia, a mianowicie:

a) uwalniać przy przyjęciu od odbycia poprzednio wyżej wspomnianej praktyki, lub praktykę tę ograniczyć do czterech tygodni — natomiast do egzaminu celem uzyskania stopnia samoistnego kierownika należałoby dopuszczać tych kandydatów dopiero wówczas, gdy po ukończeniu kursu odbędą 1½ roczną praktykę;

b) zezwolić wyjątkowo na przyjmowanie tych kandydatów w ciągu trwania jednego kursu z tem zastrzeżeniem, że opuszczoną część kursu uzupełnią z kursu następnego, poczem dopiero zostaną dopuszczeni do egzaminu końcowego.

VI. Kształcenie serkarzy odbywać się powinno na kursach rocznych biegnących równolegle z kursami maślarskimi, przyczem serkarze wysłuchać powinni w ciągu pierwszego półroczia wszystkich wykładów razem z maślarniami, w drugiej zaś części uzupełnić swe wiadomości w serkarstwie i to zarówno w wyrobie serów miękkich jak i twardych, przy uwzględnieniu szczególnem gatunków większy popyt w kraju posiadających. Ilość uczniów zwyczajnych na kursie serkarskim powinna być zastosowana do potrzeby, tak jednak, aby zapewnić im możliwość jak najwydatniejszej praktyki.

Warunkiem przyjęcia na kurs serkarski powinna być jednoroczna poprzednia praktyka, ile możliwości pozostająca również pod nadzorem biura mleczarskiego.

VII. Prócz kursów stałych poprzednio wymienionych należałoby w miarę potrzeby urządzać kursa krótsze dla zajętych już w praktyce maślarni i serkarzy w celu zapoznania ich z postępowaniem na polu mleczarnstwa i serkarstwa, kursa rachunkowości mleczarskiej, kursa dla ukończonych słuchaczy wyższych zakładów naukowych rolniczych i t. p. Również uznaje ankieta za wskazane pozostawienie szkole możliwości przyjmowania hospitantów na czas dowolny, o ile zastosują się ściśle do przepisów obowiązujących uczniów zwyczajnych i poleceń dyrekcji. Ilość hospitantów powinna być jednak ograniczoną, aby przez zbyt dużą ich liczbę nie uszczuplać praktyki dla uczniów zwyczajnych szkoły.

VIII. Wobec biegnących równorzędnie ze sobą kursów mleczarskich i serkarskich, a także dla zapewnienia uczniom jak najlepszej nauki teoretycznej uznaje ankieta za potrzebne: a) takie zorganizowanie handlu produktami nabiałowymi wyrabianymi przez szkołę, aby praca ta najmniej absorbowowała personal nauczycielski, który zająć się powinien głównie nauką, b) powiększenie obecnego personalu nauczycielskiego o posadę chemika, tudzież dochodzących docentów hodowli i weterynaryi.

IX. Ankieta uznaje w całej pełni potrzebę odpowiedniego jak najszybciej

szego rozszerzenia mleczarni szkolnej, sal wykładowych, sal na zbiory, tudzież piwnic fermentacyjnych dla serów.

Mleczarnia szkolna urządzeniem powinna być zbliżona do centralnych Spółek mleczarskich projektowanych w miastach i miasteczkach, zastosowaną zatem do wyrobu masła, a także do sprzedaży mleka i innych produktów nabiałowych w mieście.

X. Ankieta wyraża przekonanie, że dla małych mleczarni (dworskich przeważnie) należałoby zorganizować przy jednej z lepszych mleczarni osobne kursa dla mleczarek.

Następnie Inspektor rolniczy c. k. galicyjskiego Towarzystwa gospodarskiego we Lwowie, p. B. Janowski, referował sprawę podniesienia produkcji paszy wśród członków Spółek mleczarskich.

Sprawozdawca wychodząc z założenia, że odpowiednia produkcja paszy jest podstawą racjonalnej produkcji nabiału, uzasadnił następnie konieczność racjonalnego zagospodarowania i umiejętnego konserwowania paszy, czy to gdy chodzi o pasze naturalne (łąki i pastwiska), czy też sztuczne (na gruntach ornych).

Wreszcie omówił referent ewentualną pomoc, którą instytucje publiczne akcyi tej udzielić winny i zakończył następującymi wnioskami:

I. Ankieta uznaje konieczność akcyi nad podniesieniem uprawy roślin pastewnych wśród członków Spółek mleczarskich, wobec czego uważa za szczególnie wskazane, aby Wydział krajowy, Komitety obu głównych Towarzystw rolniczych, Zarząd główny Towarzystwa Kółek rolniczych i Stacje doświadczalne rolnicze, w zakresie swej działalności nad podniesieniem uprawy roślin pastewnych, uwzględniały przedewszystkiem okolice w których znajdują się Spółki mleczarskie.

II. Ankieta wyraża przekonanie, że w akcyi tej należałoby szczególny nacisk położyć na organizowanie Spółek pastwiskowych i maszynowych wśród członków Spółek mleczarskich.

III. Ankieta uznaje za potrzebne, by przy zawiązywaniu nowych Spółek mleczarskich, kwestya produkcji paszy była szczegółowo badana, w szczególności by członkowie Spółek przedstawiali plany produkcji paszy w swych gospodarstwach.

IV. Przechodząc do więcej szczegółowego określenia działalności instytucyi do tego powołanych w wykonaniu powyższych zadań — ankieta wyraża przekonanie, że pomoc ta powinna być udzielaną na podstawie następującego podziału pracy:

1. Wydział krajowy w kierunku melioracyi rolnych.

2. Krajowa stacya doświadczalna w kierunku przeprowadzania doświadczeń nawozowych, tudzież z odmianami roślin; w kontroli nasion i nawozów, niszczenia szkodników i t. p.

3. Towarzystw i Kółek rolniczych przez

a) organizowanie kursów i wykładów w zakresie produkcji pasz;

b) wydawnictwo i rozpowszechnienie dziełek traktujących o produkcji pasz;

c) ułatwianie nabycia maszyn i narzędzi, nawozów i nasion roślin pastewnych z równoczesnem rozpowszechnieniem mniej znanych;

d) udzielanie fachowej pomocy przy reorganizacyi gospodarstw, zakładaniu kultur pastewnych, uprawie pastwisk gminnych i t. p.

e) udzielanie premii dla wzorowych gospodarstw pastewnych w szczególności dla pastwisk gminnych;

f) organizowanie Spółek maszynowych i pastwiskowych, ewentualnie melioracyjnych.

W dyskusyi zabrał głos profesor K. Miczyński z Dublan, który w dłuższym przemówieniu wskazał, że przedewszystkiem Kółka rolnicze działają stale i ze skutkiem w kierunku poprawy łąk i pastwisk, że jednak w porównaniu z chowem bydła istnieje w subwencyach rządowych silna dysproporcya na niekorzyść uprawy paszy, wobec czego postawił dodatkowy wniosek zmierzający do tego, aby Towarzystwa rolnicze postarały się o wydatniejsze subwencye na cele podniesienia uprawy paszy, stosownie do rzeczywistej potrzeby.

W sprawie tej zabierali głos pp: Kociuba i Maurizio, poczem JE. p. Przewodniczący uznał zgodność zapatrywań zarówno co do wniosków przedłożonych przez referenta, jak i prof. Miczyńskiego. Jako ostatni punkt porządku dziennego referował Inspektor chowu bydła przy c. k. Galic. Towarzystwie gospodarskiem poseł J. Marszałkiewicz sprawę akcji hodowlanej w kierunku podniesienia gospodarstwa mlecznego, przyczem położył silny nacisk na nieodzowność akcji hodowlanej i mleczarskiej i sprawozdanie swoje zakończył następującymi wnioskami, w całości przez zebranych przyjętymi:

I. Ankieta uznaje, że normalny rozwój całokształtu gospodarstwa mlecznego w kraju wtedy tylko nastąpić może, jeśli obie połowy tego gospodarstwa t. j. hodowla bydła mlecznego i mleczarstwo równomiernie i na podstawie łącznego programu rozwijać się będą.

II. Z uwagi, że wobec rocznej produkcji mleka w Galicyi wynoszącej około 180 mil. hektol., ilość mleka przerobionego w 405 mleczarniach galicyjskich a mianowicie 713.754 hektolitrów, t. j. $\frac{2}{5}\%$ jest stanowczo zbyt małą — dążyć należy do jak najszybszego tworzenia nowych mleczarni.

III. Co do szczegółowych zasad popierania rozwoju gospodarstwa mlecznego proponuje ankieta:

a) zasadniczo powinno się dążyć do utworzenia mleczarni wszędzie tam, gdzie znajdują się obory zarodowe Towarzystw rolniczych, lub związki hodowlane bydła rogatego i na odwrót należy zakładać obory zarodowe (prywatne i gminne) wszędzie tam, gdzie istnieją Spółki mleczarskie, mleczarnie zbiorowe lub prywatne.

b) Przy rozmieszczeniu bydła zarodowego w okolicach, gdzie istnieją mleczarnie, należy uwzględniać nie tylko wysoką mleczność tego bydła, ale i wysoki procent tłuszczu w mleku.

c) Również powinno się dążyć do objęcia kontrolą dzielności użytkowej obory dostarczającej mleko do Spółek i mleczarni.

d) Za nieodzowne również uważa ankieta liczniejsze niż dotąd urządzenie kursów połączonych z praktycznymi demonstracyami z zakresu dojenia i pielęgnowania bydła, jak również urządzenie kursów przygotowywania i zadawania paszy dla służby i dozorców obór.

Po wyczerpaniu porządku dziennego postawił jeszcze p. Stanisław Fihauser z Bruśnika następujący wniosek:

Ankieta odczuwając potrzebę działania jednolitego wszystkich czynników zajmujących się mleczarstwem w kraju — udaje się do Wydziału krajowego z usilną prośbą, aby dopomógł do osiągnięcia tej jednolitości przez zwoływanie co roku konferencyi złożonej z delegatów wszystkich Towarzystw w akcji mleczarskiej współdziałających.

Wniosek ten jednogłośnie przyjęto, poczem p. Przewodniczący zamknął obrady, które dzięki zainteresowaniu obecnych i wyczerpującej dyskusyi, przeciągnęły się do późnej godziny wieczornej.